

Tartu Teoloogia Akadeemia

Marge Rootsmann

**Inimõigused noorsootöötajate tõlgendusel
Lõputöö**

Juhendaja: MSW Mervi Rodima

Tartu 2007

SUMMARY

„Human rights interpreted by youth workers“

The goal of this final work is to describe the opinions of the people dealing with the youth about human rights and interpretations of human rights, actuality of the topic of freedom in religion in Estonia and the connections with the applications of human rights in practical youth work. We usually associate human rights with abstract concepts like conventions, declarations, law, constitution, different freedoms. These words may point to noble things, but still their function may remain distant and the application of it incomprehensible for common people. The theme of human rights sounds very relevant - everyone knows and talks about it. But how much do we realize everything that lies behind human rights, whether it affects our everyday life or we are already used to the fact that some of the rights have become so natural that we do not even pay attention to them any more?

Selected are people who are dealing with youth in Estonia: youth workers from local governments, youth centres, organisations, congregations and the teachers. Selected are 41 interviewees and the selection is mainly represented by youth workers and people who deal with youth, who are 19 – 45 and speak Estonian.

In this study they focus on the questions, how the people who work with youth interpret human rights, whether and how the people who work with youth apply human rights in their work and how the people who work with youth interpret freedom of religion in Estonia proceeded from human rights. The data of the study relies on personal experience and interpretations of the people who work with youth. The method of data collecting was group interviews. Data processing method was thematic analysis.

The results of this research were following: it was found that the concept of human rights is associated with liveable life. Actually the knowledge about human rights among youth workers is quite small. They know something but they do not acknowledge the content of human rights. In teachers opinion the students know their rights very well, but they do not talk about their responsibilities. Topics closest to their hearts were tolerance and broad-mindedness, but also discrimination on personal, gender and ethnical level. As for freedom of religion it was found that, theology is needed in order to learn one's cultural history and communicate with people of other cultures. In youth work interchange the most important things is the knowledge about other cultures and religions in order to get acquainted with the young people and to communicate with them.

SISUKORD

SUMMARY	2
SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
I PEATÜKK: KONTEKST	7
1.1. Inimõiguste ajalugu	7
1.2. Inimõiguste kaitse süsteem	9
1.3. Inimõiguste rakendusmehhanism	13
1.4. Inimõiguste põhimõtted	14
1.5. Inimõiguste põlvkonnad	18
1.6. Usuvabadus	19
II PEATÜKK: UURIMUSE METOODIKA	22
2.1. Uurimismeetodi valik ja põhjendus	22
2.2. Valim	23
2.3. Uurimiskäik	23
III PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU	26
3.1. Noortega töötavate inimeste arusaamad inimõigustest	26
3.2. Inimõiguste probleemid Eestis	28
3.3. Inimõiguste rakendusest noorsootöös	33
3.4. Olulisemad teemad inimõigustest noorsootöös	36
3.5. Inimõigustest tulenev usuvabadus tänases Eestis	38
KOKKUVÕTE	40
KASUTATUD KIRJANDUS	43

SISSEJUHATUS

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on kirjeldada noortega töötavate inimeste arvamusi inimõiguste ja usuvabaduse teema aktuaalsusest Eestis ning seoseid inimõiguste rakendusest noorsootöö praktikas.

Sõnaga inimõigused seostame enamasti abstraktseid mõisteid, nagu konventsioon, deklaratsioon, kohus, põhiseadus, erinevad vabadused. Nende tähendus võib olla kui tahes õilis, aga ometi jääb nende missioon tavainimesele kaugeks ja rakendus arusaamatuks. Inimõiguste teema tundub olevat aktuaalne – kõik teavad ning räägivad sellest midagi. Aga kui palju me tegelikult teadvustame inimõiguste taga peituvat, kas see mõjutab ka meie igapäevaelu või oleme juba harjunud, et teatud õigused on nii loomulikuks muutunud, et me ei pööra enam neile tähelepanu?

Inimõiguste mõiste tuli kasutusele pärast Teist maailmasõda. See ei olnud sugugi juhuslik, vaid teadlik reaktsioon äsja lõppenud sõja õudustele. Kannatada saanud riigid ja rahvad leidsid, et inimene oli sõjas osutunud täiesti abituks ja kaitsetuks. Püüti astuda samme selleks, et edaspidi vältida asetleidnu kordumist. Tuli leida viise ja võimalusi, et inimesed oleksid tulevikus võimu kuritarvituse ja vägivalla eest kaitstud. 1948. aastal lepiti kokku teatud õiguste ja vabaduste miinimumis, mis peavad igale inimesele alati tagatud olema, nagu näiteks eeskätt õigused ja vabadused, mis on inimesele antud sünniga. Nende tähistamiseks võeti kasutusele inimõiguste mõiste. Pärast külma sõja lakkamist on inimõiguste tagamiseks tekkinud soodsamad tingimused. Tänapäevaks on inimõiguste temaatika kindlalt juurdunud rahvusvahelisse suhtlemisse, seda ei saa eirata ükski riik.

Mõiste *inimõigused* koosneb kahest osast – inimene ja õigus. Inimese all mõistetakse antud kontekstis iga inimolendit, *homo sapiensi* kui mõtlevat looduslast. Õigusel on samal ajal otsekui kolmesugune tähendus:

- 1) miski, mis on kõlbeliselt korrektne ja moraalinormidega kooskõlas, moraalselt põhjendatud;
- 2) kui õiguspädevus, st kellegi õigus millelegi (asi, nõue, hüve, tegu), mis annab isikule volituse oma õigusi kasutada ja nõuda, et need tagataks või nende rikkumine lõpetataks;
- 3) kui õigusnorm, säte, mis sisaldab teatud õigusi ja kohustusi.

Inimõiguste õiguse pool sisaldab kõiki neid kolme elementi, so inimõigused on kõlbeliselt põhjendatud, inimestel on neile õigus ning nad peavad olema seadusega tagatud (Maruste 1993:9).

Inimõiguste inimese pool on seotud loomuõigusega/loodusõigusega. Selle tekkelugu ulatub kaugesse minevikku ning on kogu inimõiguste filosoofiale põhimõttelise tähendusega.

Olenevalt rõhuasetusest defineeritakse õiguse mõistet mõneti erinevalt. Teatmekirjandusest võime märksõna *õigus* alt leida näiteks järgmisi määratlusi: „Õigusriigi kehtestatud või sanktsioneeritud üldkohustuslike käitumisreeglite (-normide) kogum, mille järgimine tagatakse riiklike mõjutusvahenditega“ (Eesti entsüklopeedia 1998:595). „Õigus – kõigis inimesis toimiv vaimne jõud, mis toetatuna välisest võimust, on suunatud ühiskondliku kooselu reguleerimisele inimeste omavaheliste ning inimeste ja asjade suhete korraldamise kaudu“ (Narits 2002:39-40).

Õigust võib ka mõista mitut moodi. Esiteks on õigusemõistmine protsess, mida kohus päevast päeva teeb. Teiseks mõistavad õigust omamoodi nii juristid, filosoofid kui ka tavakodanikud. Põhiseadusekeeles öeldakse, et õigust mõistab kohus, st spetsiaalne ametkond, mis on samuti loodud põhiseaduse alusel, et mõista õigust viimse instantsina. Õigus, mida kohus mõistab, on praktiline, tegelik ja toimiv ehk kehtiv (Kalmet 2006:27). Inimõiguste ülddeklaratsioonis püütakse esmakordselt määratleda kõigi inimeste universaalseid (alati ja kõikjal kehtivaid) õigusi ja vabadusi. See ei ole aga seadus, vaid dokument, milles sõnastatakse üldpõhimõtted, mis ei sea riikidele otseseid kohustusi.

Õigus kujutab endast inimlikule õiglusele ja vabadusele rajatud normatiivide süsteemi, mis väljendub seadustes ja muudes õigusaktides ning reguleerib ühiskondlikke suhteid. Õigus on üldkohustuslike normide süsteem, mis on väljendatud seadustes ja teistes riigi poolt tunnustatud aktides ning on üldkohustuslikuks kriteeriumiks inimekäitumise hindamisel õiguspäraseks, lubatuks või õigusvastaseks, keelatuks (Hazak 2002:7).

Üldiselt mõistetakse inimõigusi kui võõrandamatuid õigusi, mis on inimesel inimeseks olemise tõttu, sõltumatult õigusaktidest (Kiviorg 2004:138). Tunnistades inimõiguste olemasolu, tunnistame iga inimese teatud õigusi inimestena (Hersch 1986: 132).

Inimõigused ja põhivabadused annavad inimesele võimaluse arendada ja kasutada oma isiklike võimeid, intelligentsust, andeid ja südametunnistust ning rahuldada oma hingelisi ja muid vajadusi. Inimõigusi peab arvestama igal ajal ja igas kohas, olenemata poliitilisest olukorrast või süsteemist. Neid õigusi eitades võib tekkida sotsiaalne ja poliitiline rahulolematust (Haruoja 1996:9).

Põhivabadus koosneb kahest elemendist: õiguslikust loast midagi teha või tegemata jätta ning üksikisiku õigusest riigi suhtes, et riik teda lubatud ettevõtmises ei takista. Oma vabadust teostades põrkub inimene sageli mõne teise inimese või inimeste grupi huvidega

viimaste realiseerimist takistades või neid muul moel riivates. Põhivabadused on seetõttu enamasti piiratud. Euroopa inimõiguste konventsioonis sisaldub nii absoluutseid õigusi (nt art 3, art 4, protokoll nr 7 art 4), mida ei saa piirata, kui ka piiratavaid õigusi. Piiramise võimalus ja tingimused võivad olla vastavas sättes esitatud (nt art 4, art 5, art 8-11, protokoll nr 1 art 1, protokoll nr 4 art 2, protokoll nr 7 art 1), kuid ei tarvitse, sest on õigusi, mis oma olemuse tõttu ei ole piiramatud (www.juridica.ee, H.Vallikivi, lk.181, 24.03.2007)

Inimõiguste ja -vabaduste kohta on inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 1 kirjutatud: “Kõik inimesed sünnivad oma väärikuselt ja õigustelt vabadena ja võrdsetena. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim“. Isikute õigusi tohib piirata ainult juhul, kui nad ähvardavad kitsendada teiste samalaadseid õigusi või on ohtlikud ühiskonnale. Inimese loomulikke õigusi ei ole keegi talle andnud, kinkinud ega võimaldanud. Need on tal loodusest/loojast.

Lõputöö koosneb kolmest peatükist. Neist esimene on teoreetiline, kus autor annab ülevaate inimõiguste ajaloost, seletab lahti inimõiguste rakendamise ja selle põhimõtted. Lühidalt on käsitletud ka usuvabadust Eestis. Teises peatükis tutvustatakse uurimuse metoodikat. Kolmandas peatükis keskendub autor põhjalikumalt uurimistulemustele: kuidas noortega töötavad inimesed tõlgendavad inimõigusi ja rakendavad neid oma töös ning kuidas nad tõlgendavad inimõigustest tulenevat usuvabadust tänases Eestis.

Minu tänusõnad kuuluvad eelkõige juhendaja Mervi Rodimale, kes alati kannatlikult selgitusi ja häid nõuandeid jagades ning mind innustades on aidanud käesoleva töö näol. Keeleliste paranduste eest olen tänulik Toom Õunapuule.

I PEATÜKK: KONTEKST

Inimõiguste eripära on selles, et need on olnud traditsiooniliselt üksikisikute õigused riigi suhtes. Kui tavaliselt on nii, et õigus lähtub riigilt ning riik on õigustatud nõudma ja inimesed kohustatud seadusi täitma, siis inimõiguste puhul on rõhuasetus vastupidine – inimesed on õigustatud nõudma ning riik kohustatud täitma, looma kõik tingimused, et inimeste õigused oleksid tagatud. Rahvusvaheline inimõigus kui õigusharu edendab inimeste õigusi ja vabadusi ning tegeleb üksikinimeste ja inimgruppide kaitsega riigi eest, kes neid rahvusvaheliselt tunnustatud õigusi rikub.

Inimõigused on oma olemuselt universaalsed, üldkehtivad kõigile inimestele sõltumata sellest, kes nad on või kus nad elavad. Samal ajal on igal riigil tulenevalt suveräänsusest, poliitilisest, õiguslikust ja kultuurilisest eripärast ning ajaloolistest traditsioonidest võimalus inimõiguste rakendamisel arvestada eritingimusi.

1.1. Inimõiguste ajalugu

Loomuõiguse (*ius naturale*) juured on seotud Platoni, Aristotelese jt Vana-Kreeka filosoofide mõtetega, mida edendas jõudsalt Aquino Thomas (1225-1274), usuteadlane, kes lõi nn seaduse püramiidi. Selle ülemises tipus on igavene seadus, universaalsed normid, kõike valitseva Jumala mõistuse üldised põhimõtted. Igavene seadus peitub Jumalas eneses ning on temaga identne. Sealt tulenevad teised normid, eelkõige loomu- ehk loodusseadus. See pole midagi muud kui igavese seaduse peegeldus inimloomuses. Loomuseadus sunnib inimest enese alalhoiule ja soo jätkamisele, otsima Jumala tõde ning austama inimväärikust (Luts 1997:74).

Loomuseaduse konkretiseeringuks on inimseadus ehk positiivne seadus. Selle eesmärk on sundida loomult ebatäiuslikku inimolendit vältima kurjust ning taotlema headust. Inimseadus on loodusseadusest lahkuminevalt käskiva iseloomuga (imperatiiv), mis võib eri maades avalduda üsna erineval viisil. See, mis on positiivsele seadusele kõikjal ühine, moodustab *rahvaste õiguse*; spetsiifiline, erinev aga integreerub *kodanike õiguseks* igas konkreetse riigis. Siin ilmneb Aquino Thomase arutluste sarnasus Vana-Rooma juristide arusaamadega. Rõhutas ju Cicerogi, et õiguse aluseks on loodusele omane õiglus, mis on igavene, muutumatu ning lahutamatu nii loodusest kui ka inimloomusest (Luts 1997:65).

Sajandeid hiljem õiguse olemusele palju tähelepanu pööranud Thomas Hobbes (1558-1679) lähtus sellest, et algselt loodi inimesed täiesti võrdsetena nii füüsiliselt kui

vaimsalt ning igäühel neist on võrdne *õigus kõigele*. Ent inimene on oma loomult sügavalt egoistlik, kade, auahne, samal ajal ka täis hirmu. Tema ümber on rivaalid, vaenlased. Inimene on inimesele hunt (*homo homini lupus est*), käib *kõigi sõda kõikide vastu* (*bellum omnium contra omnes*). Niisugusena näeb Hobbes inimsoo loomulikku seisundit (Hazak 2002:5). Siit tulenevad ka põhilised loodusõiguse seadused, millest kõige olulisem on vajadus püüelda rahu poole – kõik muu peab olema sellele allutatud; teiseks peab igäüks loobuma oma loodus-loomulikest õigustest sedavõrd, kuivõrd see soodustab rahu. Oma õigused kantakse suures osas lepinguga üle teatud isikule või isikute grupile; kolmandaks on inimesed kohustatud täitma sõlmitud lepinguid, sest vastasel korral pole neil mingit kaalu. Selles kolmandas seaduses peitubki õigluse alge (Hazak 2002:5).

Hobbes`i arvates võib looduseadused muuta imperatiiviks vaid jõud. Ta eristab õigust (*ius*) ja seadust (*lex*). Õigus tähendab vabadust midagi teha või mitte teha, seadus aga kirjutab ette, mida teha, mida mitte. Looduseadused kohustavad inimesi soovima neid täita, kuid ei saa kedagi sundida just jõud on see, mis suudab sundida inimesi looduseadusi kasutama, tunnetama, mis on õigus, mis millises osas kellele kuulub (Hazak 2002:6).

Esimene kirjalik harta, mis sisaldas põhilisi inimõigusi, koostati arvatavasti Inglismaal, kui Inglismaa kuningas John kirjutas 1215. aastal alla suurele vabaduste kirjale (Magna Charta Libertatum) see nentis, et mitte ükski isik, ei kuningas, aadlik ega lihtne kodanik ole üle seadusest – nad kõik on võrdsed Jumala ja kohtuniku ees (Uibopuu 2000:7).

Tänapäeva inimõiguste teooria alused ulatuvad 17. sajandisse, mil teadussaavutused ergutasid usku loodusõigusesse ja ülemaailmse õiguskorra võimalikkusesse. Selle sajandi kuulsaim filosoof ja kirjanik oli John Locke (1632-1704), kes sai oma teooriaid arendades innustust ka Ameerika suurest revolutsioonist, mille üheks tulemuseks oli 1688. aastal Bill of Rights (Inimõiguste deklaratsioon). Locke oli seisukohal, et on õigusi, mis kuuluvad selgelt ainuüksi isikule kui inimolevusele, kes eksisteeris looduses enne, kui tekkis inimühiskond. Kolme tähtsaima õigusena nimetas Locke inimese õigust elada ja olla vaba ning õigust olla omanik (Uibopuu 2000:8). Locke rõhutab, et riigi kujunemise aluseks saab olla vaid rahva tahe. Riigi eripäraks võrreldes teiste ühendustega (perekond, majanduslikud ühendused, kogudused) on aga see, et ta teostab poliitilist võimu, st riik on ühiskonna huvides volitatud kehtestama seadusi, et reguleerida ja kaitsta omandit, rakendama jõudu, et neid seadusi täita ning kaitsta riiki välisvaenlaste kallaletungide eest (Luts 1997:95).

Locke välistab inimeste täieliku loobumise oma looduslikest õigustest ja vabadustest riigi kasuks nagu pidas võimalikuks Hobbes (Hazak 2002:6). Selles ongi nende kahe teadlase suur erinevus. Locke`i järgi on inimese õigused elule, varandusele, vabadusele ja

võrdsusele võõrandamatud.

Oma panuse inimõiguste arengusse andsid kindlasti ka niisugused väljapaistvad demokraadid, nagu Thomas Jefferson (1743-1826) ja Thomas Paine (1737-1809). 1776. aasta Ameerika Ühendriikide iseseisvuse deklaratsioonis, mille autoriks on Thomas Jefferson, öeldakse: „Kõik inimesed on loodud võrdsetena, et Looja on neile andnud teatud võõrandamatud õigused, sealhulgas õiguse elule, vabadusele ja õnnetaotlusele“. Deklaratsioon kuulutab, et eksisteerivad võõrandamatud õigused, mille kaitseks luuakse riik (Hazak 2002:6). Kahjuks ei laienenud need Ameerika Ühendriikide põhiseaduses sätestatud õigused orjadele ja naistele. Alles 1948. aastal, kui ÜRO võttis 10. detsembril ühehäälselt vastu inimõiguste ülddeklaratsiooni, kuulutati inimõigused kehtivaks mitte ainult meeste, vaid kõikide inimeste suhtes (Soomer 2003:16).

Looduslike õiguste lülitamisega deklaratsiooni muutuvad need õigused üksikisiku subjektiivseteks õigusteks suheldes riigi kui tervikuga. Nende õiguste tunnustamine riigi poolt seadis tõsise tõkke riigivõimu omavolile üksikisiku suhtes. Tõlgendades demokraatlikult loodusõiguse teooriat, pidas Thomas Paine oluliseks rõhutada ka niisuguseid looduslikke sünnipäraseid õigusi, nagu sõna ja trükivabadus, südametunnistuse vabadus, võrdsus ning õigus taotleda heaolu, õnne jmt. Nende loomulike õiguste alusel rajatakse tsiviilõigus, mis ei tohi vastanduda inimeste looduslikele õigustele (Hazak 2002:6).

Prantsuse revolutsiooni tulemusena võeti 1788. aastal vastu inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon, milles määratleti nagu iseseisvusdeklaratsiooniski põhilised inimõigused (õigus vabadusele, omandile, turvalisusele).

1791. aastal võeti vastu Ameerika Ühendriikide põhiseadus, mille kümme esimest parandust (*Bill of Rights*) deklareerib muuhulgas sõna-, ajakirjanduse-, usu- ja koosolekute vabadust.

1.2. Inimõiguste kaitse süsteem

Kaasaegne inimõiguste rahvusvaheline kaitse pärineb ÜRO loomise ajast ning tekkis reaktsioonina Teise maailmasõja julmustele. Rahvusvahelise õiguse tasandil võib tinglikult eristada nelja etappi.

Esimene etapp (1945-1948) algas ÜRO põhikirja vastuvõtmisega ning lõppes „Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ väljakuulutamisega 10. detsembril 1948. aastal. Etapi tähtsaim saavutus oli esimesi inimõigusi, sealhulgas nii kodaniku- ja poliitilisi õigusi kui majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurialaseid õigusi sisaldava kataloogi väljakuulutamine „Inimõiguste ülddeklaratsioonis“. Sellel perioodil võeti vastu esimesed õiguslikult siduvad

standardid („Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon“, 1948; „Lisakonventsioon orjanduse, orjakaubanduse ning orjandusega sarnaste instiitsioonide ja tegevusviiside kaotamise kohta“ 1956) (Drzewicki 2001:36).

Teine etapp (1949-1966) oli pühendatud peamiselt inimõiguste konventsioonide vastuvõtmisele ja nende rakendusmehhanismide loomisele vastavalt rahvusvahelisele inimõiguste koodeksile (hartale). Sel perioodil tehti katseid kodifitseerida ka detailsemaid ja spetsiifilisemaid inimõiguste konventsioone, mis puudutavad näiteks põgenike olukorda (1951. aasta konventsioon), naiste poliitilisi õigusi (1952. aasta konventsioon), rassilise diskrimineerimise likvideerimist (1965. aasta konventsioon), sunnitöö kaotamist (ILO 1957. aasta konventsioon nr 105), hariduslase diskrimineerimise (UNESCO 1960. aasta konventsioon) ja töölase diskrimineerimise (ILO 1958. aasta konventsioon nr 111) kaotamist ja muid valdkondi. Tervikuna kehtestati sel etapil mahukas õiguslik raamistik, mis aitas ÜRO-l laiendada ja süvendada tunnustatud inimõiguste rakendamist ning välja töötada üksikasjalikumaid sisulisi standardeid (Drzewicki 2001:37).

Kolmandat etappi (1967-1989) võib kutsuda Teherani-järgseks staadiumiks, mida iseloomustab neli põhilist arengusuunda. Esimene seostub paktide ja fakultatiivprotokollide jõustumisega 1976. aastal ning seejärel tervikliku rakendusmeetmete süsteemi loomisega, mille eesmärgiks on tagada ja kontrollida tunnustatud inimõiguste järgimist. Teine suund jätkab üksikasjalikumate inimõiguste lepingute väljatöötamist („Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta“, 1979; „Piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastane konventsioon“, 1984; „Lapse õiguste konventsioon“, 1989). Kolmas suund hõlmab mitmesuguseid meetmeid, mille eesmärgiks oli kindlustada õiguste rakendamist, selle organeid ja mehhanisme. Neljandat suunda võib iseloomustada kui püüdu otsida inimõiguste kaitse ja edenduse uusi alasid ja viise, sealhulgas ka inimõiguste küsimuse seadmine laiemale ülemaailmsele rahu-, arengu- ja keskkonna-alaste eelduste taustale (Drzewicki 2001:37).

Neljandat etappi (alates 1989. aastast kuni tänapäevani) iseloomustab Ida-Lääne konflikti kadu ning Põhja-Lõuna suhete lahendamata probleemide teravnemine. ÜRO märgib ära inimõigustealase olukorra halvenemise Euroopas (Bosnias ja Venemaal), Aafrikas (Nigeerias ja Rwandas) ning Aasias (Hiinas ja Põhja-Koreas) (Drzewicki 2001:38). Inimõiguste kaitse süsteem peab toimima esmajärjekorras riiklikul tasandil. Kõik liikmesriigid on kohustatud tagama Euroopa inimõiguste konventsioonis toodud õigused igale oma võimkonnas olevale üksikisikule. Peaaegu kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid

on võtnud konventsiooni täies ulatuses üle oma õigussüsteemi, võimaldades seega üksikisikutel algatada Euroopa inimõiguste konventsiooni sätete alusel kohtuasju siseriiklikes kohtutes, kes on siis kohustatud arvestama konventsiooni. Inimõiguste kaitse süsteemi rakendamisel eristatakse kahte aspekti. Esimene hõlmab õiguste tegelikku toimimist eeldusel, et ning avaliku võimu kandjad on loonud selleks vajaliku infrastruktuuri (mitte ainult hädavajalikud seadusandlikud ja administratiivsed meetmed, vaid hoiduvad ka inimõigusi rikkumast). Teine aspekt käsitleb siseriiklikke või rahvusvahelisi järelevalvemeetmeid, jälgimaks nende õiguste realiseerimist, kasutades selleks vastavaid järelevalvemehhanisme ja -protseduure (Drzewicki 2001:34).

Inimõiguste kaitse rahvusvahelised süsteemid liigitatakse järgmiselt:

- 1) globaalsed ehk ülemaailmsed (nt ÜRO) kaitsesüsteemid;
- 2) regionaalsed (nt Euroopa, Ameerika, Aafrika, Araabia) kaitsesüsteemid;
- 3) spetsiaalsed kaitsesüsteemid (nt piinamise, orjuse, genotsiidi ning inimsusevastaste kuritegude keelustamine, laste õiguste kaitse, naiste diskrimineerimise keeld jms) (Kiviorg 2004:141).

1. ÜRO raames vastu võetud üldist kaitset pakkuvad globaalsete kaitsesüsteemide peamised dokumendid on järgmised.

- 1945. aasta ÜRO põhikiri.

Põhikirja inimõiguste kaitsega seotud sätted on üldsõnalised ega näe ette inimõiguste jõustamismehhanismi. Aga riikidel on õiguslik kohustus austada ning järgida inimõigusi ja põhivabadusi, tegemata vahet rassi, soo, keele ja religiooni alusel (artikkel 55 ja 56).

- 1948. aasta inimõiguste ülddeklaratsioon.

Tegemist on esimese inimõiguste definitsiooniga rahvusvahelisel tasandil. ÜRO põhikirjas see puudus. Inimõiguste ülddeklaratsioon sisaldab nii kodaniku- ja poliitilisi õigusi kui majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi. Need õigused on kõigil inimestel, olenemata rassist, soost, keelest, usust, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust jne (Kiviorg 2004:143);

- 1966. aasta rahvusvaheline kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakt ning lisaprotokollid individuaalkaebuste esitamise (1966) ja surmanuhtluse kaotamise kohta (1989).

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt on juriidiliselt siduv dokument, mis sisaldab juba inimõiguste ülddeklaratsioonis sätestatud kodaniku- ja poliitilisi õigusi. Vastavalt paktile peavad riigid iga viie aasta järel esitama aruande inimõiguste komiteele. Pakti esimeses lisaprotokollis esitatud individuaalkaebuste menetlemist on peetud inimõiguste kaitse globaalsel tasandil üheks efektiivsemaks, kuigi üldjuhul on menetlus

konfidentsiaalne ning baseerub kirjalikul infovahetusel (Nowak 2001:75);

- 1966. aasta rahvusvaheline majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste pakt.

Nimetatud rahvusvaheline pakt on juriidiliselt siduv dokument, mis sisaldab majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi. Paktiga kohustati riike astuma samme, et järk-järgult võimaldada paktis sätestatud õiguste täielikumat kaitset. Paktis puudub üksikisikute ning riikidevaheliste kaebuste menetlemise süsteem. Pakti jõustamismehhanism on pigem poliitilise kui juriidilise iseloomuga (Kiviorg 2004:144);

2. Inimõiguste kaitse regionaalsetest süsteemidest tähtsamad on alljärgnevad.

- Euroopa kaitsesüsteemid ja Euroopa Nõukogu loodud süsteem. Oluline on inimõiguste kaitse ka Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) raames. Euroopa Nõukogu inimõiguste kaitse olulisemad dokumendid on 1949. aasta Euroopa Nõukogu statuut ja 1950. aasta Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Konventsioon laieneb mitte ainult oma riigi kodanikele, vaid ka nendele isikutele, kes ei ole konventsiooni liikmesriikide kodanikud. 1998. aastast teostavad järelevalvet Euroopa Inimõiguste Kohus ja Ministrite Komitee. Komiteel puudub pädevus otsustada inimõiguste rikkumise üle, see kuulub täielikult kohtule (Merrills 2001:235). 1961. aasta Euroopa sotsiaalharta sisaldab peamiselt majanduslikke ja sotsiaalseid õigusi koos eraldiseisva järelevalvesüsteemiga (Drzewicki 2001:38).
- Ameerika kaitsesüsteem toimib peamiselt Aafrika Ühtsuse Organisatsiooni – ARO (Organisation of American States – OAS) raames.

Ameerika süsteemi olulisemad inimõiguste kaitse avaldused on 1948. aasta Ameerika riikide organisatsiooni harta ja 1959. aastal OAS-i loodud Ameerika Inimõiguste Komisjon. Komisjonil on pädevus menetleda üksikisikute, isikute gruppide ja valitsuseväliste organisatsioonide kaebusi. Olulised dokumendid on 1948. aasta Ameerika inimese õiguste ja kohustuste deklaratsioon ja 1969. aasta (jõustus 1978) Ameerika inimõiguste konventsioon. Konventsioonile alla kirjutades tunnustasid riigid Ameerika Inimõiguste Komisjoni õigust menetleda üksikisikute kaebusi. 1990. aasta Ameerika inimõiguste konventsiooni protokoll, mis keelustas surmanuhtluse, jõustub iga riigi suhtes eraldi rafitseerimiskirjade deponeerimisel (Kiviorg 2004:150).

- Aafrika kaitsesüsteem toimib peamiselt Aafrika Ühtsuse Organisatsiooni – AÜO (Organisation of African Unity – OAU) raames.

Aafrika süsteemi olulisemad inimõiguste kaitse dokumendid on 1963. aasta Aafrika Ühtsuse

Organisatsiooni (OAU) põhikiri ning 1981. aasta (jõustus 1986) Aafrika inim- ja rahvaste õiguste harta (Banjuli harta), mille täitmise üle teostab järelevalvet Aafrika Inim- ja Rahvaste Õiguste Komisjon. Harta sisaldab üksikisikute õiguste kõrval ka kohustusi (nt perekonna ja ühiskonna ees), samuti rahvaste õigusi (Drzewicki 2001:39).

- Araabia kaitsesüsteem.

1994. aasta Araabia inimõiguste harta ei ole jõustunud.

3. Spetsiaalsed kaitsesüsteemid reguleerivad mitmeid olulisi valdkondi.

- 1948. aasta genotsiidi tõkestamise ja karistamise konventsioon.
- 1965. aasta rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise rahvusvaheline konventsioon. Konventsiooniga loodi komitee, kes teostab järelevalvet konventsiooni täitmise üle, st menetleb osalusriikide aruandeid.
- 1979. aasta naiste mis tahes viisil diskrimineerimise likvideerimise konventsioon.
- 1984. aasta piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon.
- 1989. aasta lapse õiguste konventsioon.

1.3. Inimõiguste rakendusmehhanism

Kuigi inimõigused on traditsiooniliselt olnud üksikisikute õigused riigi suhtes, on enesemääramisõiguse ning vähemuste õiguste tunnustamisega rahvusvahelises õiguses loodud võimalus ka teatud inimgruppide kollektiivsete õiguste kaitseks. Mõnede inimõiguste realiseerimine ongi sageli mõeldav vaid inimeste ühenduses (nt õigus ühinemisvabadusele, usuvabadus jt). Euroopa Inimõiguste Kohtusse võivad riigi vastu esitada kaebusi üksikisikud (ka juriidilised isikud), isikute grupid ja valitsusvälised organisatsioonid, kelle konventsioonis sätestatud õigusi on väidetavalt rikutud. Inimõiguste kaitse ei toimu ainult vertikaalselt, st suhtes riik – isik, vaid ka horisontaalselt (horisontaalne mõju ehk kolmikmõju, mis tähendab inimõiguste rakendamist üksikisikute või teiste eraõiguslike isikute (ka teatud avalik-õiguslike isikute) vahelistes suhetes (Kiviorg 2004:140).

Rahvusvaheliste inimõiguste tekkel võib eristada nelja liiki lepinguid:

1) *üldkonventsioonid*, mis käsitlevad kõiki või suurt osa inimõigustest ning on vastu võetud ülemaailmsel või regionaalsel tasandil (ÜRO paktid, Euroopa ja Ameerika konventsioonid ja Aafrika harta);

2) *üksikute valdkondade/spetsiifilised konventsioonid*, mille eesmärgiks on kaitsta teatavaid inimõigusi ning mis käsitlevad genotsiidi, sõjakuritegusid ja kuritegusid inimkonna vastu, orjandust, inimestega kaubitsemist, sunnitööd, piinamist, pagulust, teabevabadust, eraelu,

sotsiaalhooldust;

3) *üksikute rühmade kaitse konventsioonid*, mis vastavad eraldiseisvate rühmade vajadustele, nagu põgenikud, kodakondsuseta isikud, immigrandid, töötajad/töölised, naised, lapsed, relvakonfliktide osalised, vangid, eraisikud relvakonfliktides;

4) *diskrimineerimist käsitlevad konventsioonid*, mille eesmärgiks on ära hoida rassil või sool põhinev, aga ka haridussüsteemis, tööl ja ametikoha valikul toimuv diskrimineerimine (Drzewicki 2001:39).

Tänapäeval välditakse inimõiguste konventsioonide vastuvõtmist ilma konkreetse rakendusmeetmete süsteemita. Lepingutes sätestatud inimõiguste osas on tekkinud iseloomulik lahknemine ülemaailmsete ja regionaalsete süsteemide vahel. Esimeses püsib aruandlus ja riikide kaebused, üksikisikute kaebusi ja teatisi lubavad ülemaailmsed lepingud harva. Teises süsteemis (välja arvatud Aafrikas), on antud selge prioriteet individuaalsetele pöördumistele ja riikide kaebustele, mida uuritakse kohtulikus menetluses. Seetõttu vastavad Euroopa ja Ameerika süsteemid paremini rooma õiguse printsiibile „*ubi ius, ibi remedium*“ (kus on õigus, seal on ka kaitseabinõu) (Drzewicki 2001:42).

1.4. Inimõiguste põhimõtted

Inimõiguste põhialuseks on austus inimelu ja -väärikuse vastu. Inimõigusi iseloomustab universaalsus (nad kehtivad kogu aeg, kõikjal ja kõigile), võrdsus ja mittediskrimineerimine, jagamatus, omavaheline seotus ja vastastikune sõltuvus (üks õigus ei ole teisest tähtsam ega ülim) ja äravõetamatus (neid ei saa kaotada, kuigi teatud tingimustel võib inimõigusi piirata). „*Andke igale inimesele needsamad õigused, mida te iseendal arvate olevat*“ (<http://www.euroopa.noored.ee/inimoigused/>, Robert Ingersoll, lk.24, 19.12.2006).

Inimõiguste põhimõtted on järgmised (<http://www.euroopa.noored.ee/inimoigused/>, lk.25, 19.12.2006) :

- Inimväärikus ja võrdsus (ühesugused õigused ja võimalused kõigile)
- Vabadus
- Austus teiste vastu
- Mittediskrimineerimine
- Sallivus
- Õiglus
- Vastutus

„Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ ja rahvusvaheliste inimõiguste paktide preambulite esimesed identsed lõigud deklareerivad, et „inimkonna kõigi liikmete sünnipärase väärikuse, nende võrdsuse ning võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja üldise rahu alus maailmas“. Paktide preambulite teises lõigus lisatakse: „...need õigused tulenevad inimisikule omasest väärikusest“.

- Universaalsus

Kõige enam tekitab arutelusid inimõiguste universaalsus. Universaalsus tuleneb väärikuse ja õiguste sünnipärasusest. Ehkki universaalsus ja sünnipärasus on inimõiguste määratlemisel otsustava tähtsusega, on filosoofid ja õigusteoreetikud just neid omadusi kõige sagedamini vaidlustanud (Piechowiak 2001:14). Praktilistes situatsioonides universaalsuse ja sünnipärasuse mõisteid tunnustatakse ja tähtsustatakse. Viini deklaratsioon väljendab fraase: „Inimõigused ja põhivabadused on kõigi inimeste sünniõigused“ ja „nende õiguste ja vabaduste universaalses iseloomus ei ole kahtlust“ (Viini deklaratsioon 1993, I osa, 1. lõik) Vastuväited universaalsusele ja inimõiguste kui õiguste olemasolule tulenevad sageli sellest, et ei tehta vahet inimõiguslaste aktide ja inimõiguste (õigused, mis on nende õigusaktidega kaitstud) enda vahel. „Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ 1950 preambuli 3. lõik väidab: „...pidades silmas vajadust, et inimõigusi kaitseks seaduse võim selleks, et inimene ei oleks sunnitud viimase abinõuna üles tõusma türannia ja rõhumise vastu“.

Sünnipärased põhiõigused ja vabadused eksisteerivad sõltumatult üksiku inimese või inimrühma tahtest, neid ei saa omandada ega omistada inimtegevuse vahendusel. Inimtegevus võib neid mitte tunnustada ega järgida, kuid inimesel on nad ikkagi olemas. Samuti on sünnipärasest väärikusest tulenevad õigused võõrandamatud („Inimõiguste ülddeklaratsioon 1950, preambul). Keegi ei saa kelleltki neid õigusi ära võtta aga keegi ei saa neid ka ise loovutada (näiteks hakata orjaks). Toodud käsitluse kohaselt ei tulene inimõigused ja vabadused õigusnormidest, vaid õigusnormide kehtestamise eesmärgiks on kaitsta inimõigusi ja määrata nende kaitse viisid. Õigusnormid (inimõiguslased õigusaktid) ei loo inimõigusi, vaid ainult tagavad neid. Tõsiasi, et inimesel on õigus teha mingeid tegusid või nendest hoiduda, tuleneb eelkõige inimeseks olemise eripärast. Mainitud eripära on samuti iga inimese väärikuse tunnustamise alus. Iga inimest käsitletakse eesmärgina iseeneses. Seetõttu ei tohiks kedagi pelgalt vahendina kohelda, isegi kui sellise kohtlemisega kaasneks märkimisväärne kasu ühiskonnale või isikule endale.

- Võrdsus

Võrdsus on inimõiguste kontseptsiooni teine oluline osa. „Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ artikkel 1 sätestab: „Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma

väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ning nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim“. Võrdse väärikuse kohta osutatakse, et pole inimesi, kes oleks teistest rohkem inimesed. Võrdne väärikus nõuab indiviidi austamist eesmärgina iseeneses, võrdset hoolt iga indiviidi kaitsmise ja arenguvõimaluste üle.

Inimõigused ei põhine ühelgi iseseisval, konkreetsetel inimomadusel: „Igal inimesel peavad olema kõik käesoleva deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata rassist, nahavärvusest, soost, keelest, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, seisuslikust või muust seisundist“ („Inimõiguste ülddeklaratsioon“, artikkel 2.). Tsiteeritud artiklis 1 tunnustatakse iga inimest vaba ja ratsionaalsena, seega ei seondu vabadus ja mõistuslikkus funktsionaalsete omadustega, vaid on kaasa sündinud ning neid võib pidada inimese väärikuse ja eripära osadeks (Piechhowiak 2001:15).

- Mittediskrimineerimine

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 14 on öeldud: „Inimesed on võrdsed olenemata rassist, nahavärvusest, soost, keelest, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, rahvusvähemusse kuuluvusest, varandusest, sünnist või muust seisundist“. Samuti ei saa isikuid eristada, lähtudes nende maa, territooriumi poliitilisest, õiguslikust või rahvusvahelisest seisundist. Mis tahes diskrimineerimine eespool toodud tunnustel on rahvusvahelise õiguse seisukohalt lubamatu (www.stop-discrimination.info, 23.02.2007).

Inimõiguste eesmärk on vältida diskrimineerimist, st õigusaktidega keelatakse nii otsene kui kaudne diskrimineerimine. Otsese diskrimineerimise all mõistetakse olukorda, kus sarnastes tingimustes olevatest isikutest koheldakse kedagi teistest halvemini tulenevalt selle isiku rassilisest või etnilisest päritolust, usust või veendumustest, puuetest, vanusest või seksuaalsest orientatsioonist (www.stop-discrimination.info, 23.02.2007)

Aga tavaelus võib esineda diskrimineerimist ka enam rafineeritud vormides. Seetõttu hõlmab seadusandlus ka kaudset diskrimineerimist. Seda esineb juhtudel, kui kõikide rühmade suhtes kohaldatakse näiliselt neutraalset sätet või tava, mis mõjutab mõne rühma liikmeid ahistavalt. Kaudne diskrimineerimine on lubatud vaid siis, kui sellega võib objektiivselt põhjendada õiguspärase eesmärgi taotlemist.

Mittediskrimineerimise põhimõtte viitab indiviidi ja inimõiguste suhtele. Dokumendid väljendavad ideed, mille kohaselt inimõiguste omamiseks ei ole olulised inimestevahelised erinevused. Seega diskrimineerib indiviidide erinev kohtlemine vaid juhul, kui see rikub inimõigusi.

„Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ artikkel 1 sätestab: „Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ning nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim“. Viidates artiklis 1 inimese vabadusele, tõstab ülddeklaratsioon samal ajal esile inimväärikust, mõistust ja südametunnistust. Viitamine mõistusele ja südametunnistusele deklaratsiooni artiklis 1 rõhutab, et inimene ei ole käitumisstandardeid kehtestades vaba, vaid peab neid kahte eelnimetatud arvestama. Hool kaasinimeste ja ühiskonna kui terviku heaolu pärast on kaasinimeste väärikusel ning inimese ühiskondlikul loomusel põhinev kohustus.

Väljendiga „vendluse vaim“ rõhutab „Inimõiguste ülddeklaratsioon“ artikkel 1 tõsiasi, et põhimõtteliselt ei ole ülemaailmse üldsuse liikmed üksteist ohustavad võistlejad. Inimesed on ühiskondlikud olendid: suhted teistega, teatud sotsiaalne ja kultuurikeskkond on arengu asendamatu tingimus. „Inimõiguste ülddeklaratsiooni“ artikli 29 lõige 1 rõhutab: „Igal inimesel on kohustused ühiskonna ees, kus ainuüksi ongi võimalik tema isiksuse vaba ja täielik arenemine“. Inimene on autonoomne, ta ei ole lihtsalt ühiskonna osa; ühiskond eksisteerib tema huvides (Piechowiak 2001: 16).

Inimese sotsiaalne mõõde on aluseks niinimetatud kollektiivsetele õigustele, õigustele, mis kuuluvad rühmadele või eksisteerivad nende huvides (Crawford 1988:164). Samas saab lõpliku kasu nendest õigustest ikkagi üksikisik (Triggs 1998:156).

Tänapäeva inimõiguste kontseptsioonile on omane erinevate õiguste jagamatuse ja omavahelise sõltuvuse tunnustamine. „Kõik inimesed on universaalsed, jagamatud ja omavahel seotud. Rahvusvaheline üldsus peab kohtlema inimesi kõikjal maailmas õiglaselt ja võrdselt, lähtudes samadest alustest ning ühesuguse hoolega“ (Viini deklaratsioon 1993: I osa, 5. lõik). Inimese iga tahk (füüsiline, psühholoogiline, moraalne, hingeline, sotsiaalne jne) väärib tähelepanu. Indiviidi areng nõuab sobivaid sotsiaalseid, poliitilisi, majanduslikke, kultuurilisi ja keskkonnatingimusi. Positiivse õiguse eesmärgiks on inimese heaolu, mitte abstraktsed väärtused. Tunnustada sünnipärasest väärikust õiguste allikana tähendab ühtlasi tunnustada tõsiasi, et õigused on indiviidi suhtes sekundaarsed ja eksisteerivad indiviidi kui terviku huvides (Piechowiak 2001:17).

Ametlikult tunnustati inimõiguste jagamatuse ja seotuse printsiipi rahvusvahelisel inimõiguslasel konverentsil Teheranis 1968. aastal. Tavalise tõlgenduse kohaselt käsitleb see põhimõte kõiki inimõigusi kui jagamatut tervikut ning ei anna seega teatavatele õigustele prioriteeti teiste ees. Ning ehkki mõlemat liiki õigustevahelised erinevused jäävad püsima, rõhutab printsiip nende teineteist täiendavat iseloomu, mis tähendab, et üht liiki õiguste rakendus sõltub suuresti teistest (Drzewicki 2001:43).

1.5. Inimõiguste põlvkonnad

Rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigused liigitatakse erinevatesse kategooriatesse, mida sageli kutsutakse ka inimõiguste generatsioonideks või põlvkondadeks: 1) kodaniku- ja poliitilised õigused, nn negatiivsed õigused; 2) majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilased õigused, nn positiivsed õigused; 3) uued ehk nn kolmanda põlvkonna inimõigused, nagu õigus rahule ja arengule ning keskkonnavalased õigused (Rosas, Schenin 2001:49).

- ***Esimene põlvkond – vabadus***

Kodanikuõigused tulenevad mitte lihtsalt inimeseks, vaid ka kodanikuks olemisest. Seetõttu on kõigil inimestel inimõigused, kuid ühes konkreetses riigis pole mitte igal seal kehtivaid kodanikuõigusi. Küll on kõigil sünnipärane õigus kodakondsusele, kuid seda õigust saab rakendada vaid juhul, kui on täidetud seadusega sätestatud tingimused. Termin *kodanikuõigused* ei tähista siin kitsalt riigi kodanike õigusi. Termin *kodaniku- ja poliitilised õigused* asemel kasutatakse ka terminit *tsiviil- ja poliitilised õigused* (Kiviorg 2004:140).

Nende kategooriate puhul eeldatakse tihti, et esimene kategooria - kodaniku- ja poliitilised õigused, mida peetakse valgustusaja ning Ameerika ja Prantsuse revolutsioonide pärandiks – on inimõiguste tuum. Eriti just kodaniku- ja poliitiliste õiguste puhul eeldatakse tavaliselt üsna lihtsat suhet õigustatud ja kohustatud subjektide vahel: indiviididel on õigused ning riik kannab kohustust tagada individuaalsed õigused ning austada ja kaitsta neid.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste hulka kuuluvad „Inimõiguste ülddeklaratsioonis“ järgmised tsiviilõigused: õigus elule, piinamise keeld, orjuse ja sunniviisilise töö keelamine, õigus isikuvabadusele ja turvalisusele, õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu, mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadus, sõnavabadus, kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus.

- ***Teine põlvkond – võrdsus***

Majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi peetakse tihti pigem eesmärkideks või „programmilisteks“ õigusteks kui individuaalseteks õigusteks. Need nõuavad väidetavalt riigilt „positiivset“ tegevust (riiklikku poliitikat ja programmi) nagu raha eraldamine ja teenuste osutamine. Nende õiguste kaitse ulatus sõltub suurel määral ka riigi ressurssidest ning paljudes piirkondades pole need õigused tegelikkuses veel kaugeltki tagatud (Kiviorg 2004:141).

Nimetatud õiguste eesmärk on kindlustada sotsiaalset õiglust, kaitset puuduse eest ja osavõttu elu sotsiaalsetest, kultuurilistest ja majanduslikest aspektidest. Majanduslikeks, sotsiaalseteks ja kultuurilisteks õigusteks on õigus toidule, õigus inimväärsele, tervist ja heaolu tagavale elatusasemele, õigus tööle, õigus haridusele ja osalusele ühiskonna

kultuurielus, õigus vara kaitsele, õigus perekonna loomisele jmt.

- **Kolmas põlvkond – solidaarsus**

Kollektiivsed õigused põhinevad käsitusel rahvusvahelisest solidaarsusest ning seonduvad enam ülemaailmsete probleemidega kui individuaalsete õigustega. Need on uued õigused, mida ei ole 1966. aasta paktides selgesõnaliselt nimetatud. Tihti eeldatakse, et need õigused ei peaks kasu tooma mitte ainult individidele, vaid ka rühmadele ja rahvastele, ning et nende saavutamine nõuab ülemaailmset solidaarsusel põhinevat koostööd (Rosas, Scheinin 2001:53).

Kolmandasse põlvkonda kuuluvad inimõigused moodustavad kolm suurt valdkonda:

- 1) õigus arengule, mida rõhutavad Kolmanda Maailma riigid, st endised kolooniad ja praegused arengumaad;
- 2) õigus elada puhtas keskkonnas, mille eest võitlevad nn rohelised kogu maailmas;
- 3) inimrühma õigused, mille elluviimist nõuavad mitmesugused vähemused (Uibopuu 2000:16). Alates 1968. aasta Teherani konverentsist on hakanud inimõiguste valdkonnas ilmnenema uus suundumus tõhustada ohustatud ja diskrimineeritud inimrühmade kaitset. Sellised rühmad on vähemusrahvused, põliselanikud, naised, lapsed, puudega inimesed ja vanurid, võõrtöölised jt. Eriti aktuaalne on vähemusrahvuste kaitse, see on päevakorral paljudes rahvusvahelistes inimõigusorganisatsioonides.

1.6. Usuvabadus

Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus on kogu inimõiguste ideoloogia ühed tugisambad.

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (1950) artikkel 9. deklareerib:

- Igal ühel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksi kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse teenimise, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.
- Vabadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seaduses ettenähtud juhtudel ja kui see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise, kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikli 9 esimene lõige sätestab õiguse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele ning õiguse kuulutada oma veendumusi. Teine lõige sätestab nende õiguste piiramise alused.

Esimesed kaks on demokraatia funktsioneerimise eeldused ja kõik kolm põhimõtet rajanevad üksikisiku austamisel (www.juridica.ee, M.Kokk, lk. 209, 14.02.2007). Ka inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 18 sätestab õiguse usuvabadusele: "Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele; see õigus kätkeb vabadust oma usku või veendumusi muuta, samuti vabadust vabalt kuulutada oma usku või veendumusi nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt õpetuse, jumalateenistuse ja religioosete ning rituaalsete kombetalituste kaudu."

Mõisted *mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus* hõlmavad suurt hulka intellektuaalseid ja vaimseid inimtegevuse viise, mille olemasolust riik enamasti isegi teadlik ei ole. Ainult siis, kui inimesed neid avaldavad, saab riik neist teada. Nende avaldamine on aga juba tihedalt seotud artiklis 10 sätestatud õigusega sõnavabadusele või artiklis 8 sätestatud õigusega eraelu austamisele.

Õigus usuvabadusele on oma olemuselt nii individuaalne kui ka kollektiivne õigus. Usuvabadus ei piirdu laialt levinud ja ülemaailmselt tunnustatud religioonidega, vaid kehtib ka teiste usuliste ühenduste kohta. Üheks tingimuseks on, et religioon on sellena määratletud ja riigivõimudele piisavalt tuntud.

Artikkel 9 tagab igasuguse usu vabaduse, olgu see siis religioosne, moraalne, teaduslik või muud laadi usk. Sõna *usk* erineb religioonist selle poolest, et ta sisaldab individuaalseid veendumusi, mis ei ole tingimata religioossed (www.juridica.ee, M.Kokk, lk. 211, 14.02.2007).

Õigus usuvabadusele hõlmab õigust otsustada oma laste religiooni üle ja kasvatada neid selles vaimus. Lapsevanem võib lubada või takistada lapse osalemist religioosetel pidustustel või poliitilistel demonstratsioonidel. Õpilaste usuvabadus tähendab, et neil on õigus väljendada ja kuulutada oma religioosseid uskumusi haridusasutustes tingimusel, et nad austavad teiste vabadust (www.juridica.ee, M.Kokk, lk.212, 14.02.2007).

- ***Eesti seadused ja praktika***

Eesti Vabariigi põhiseaduse §40 sätestab: "Igalühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igalühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust." Põhiseaduse §41 sätestab, et „Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma“.

Lisaks põhiseaduse §-dele 40 ja 41 käsitleb usuvabaduse realiseerimist ka kirikute ja koguduste seadus. Kirikute ja koguduste seaduse §8 järgi on „igal isikul õigus vabalt valida,

tunnistada ja kuulutada oma usulisi veendumusi. Kedagi ei ole kohustatud andma andmeid oma usutunnistusliku või kirikliku kuuluvuse kohta.“ (EV Põhiseadus).

Noorem kui 12-aastane laps saab oma vanemate soovil kuuluda ainult oma vanemate kogudusse ning 15-aastane isik võib iseseisvalt otsustada kogudusse astumise või sealt lahkumise üle (Kirikute ja koguduste seadus, Ptk.2, §10).

Eestis on 25.01.2007 seisuga kohtute registriosakondades registreeritud 537 usulist ühendust (kogudust). Valdav enamik neist olid kristlikud kogudused, mis kuulusid erinevatesse kirikutesse või koguduste liitudesse (Eesti Kirik, R.Ringvee, 07.03.2007).

2005. aastal kerkis eriliselt esile koolide vajadus religiooniõpetuse järele, et anda õpilastele teavet maailma usunditest. Diskussioonides tõusetus erinevaid poolt- ja vastuargumente ning ühist seisukohta, mis rahuldaks nii õpilasi, lapsevanemaid, usuorganisatsioone kui ka ühiskonda tervikuna, pole veel leitud (www.eihr.ee Eesti Inimõiguste Instituut 2005:15, 14.02.2007). Religiooniõpetust reguleerib meil põhiseadus (riigikirikut pole, on usuvabadus), haridusseadus (õpetamine on vabatahtlik), põhikooli ja gümnaasiumi seadus (õpetatakse siis, kui on vähemalt 15 soovijat) (RT I 2004, 56,404).

Religiooniõpetuse õppekava koostamisel on lähtunud ÜRO inimõiguste ja lapse õiguste deklaratsioonist. Religiooniõpetus on mittekonfessionaalne ja õpetaja peab olema kõrgharidusega (www.religiooniõpetus.ee). Põhikoolis ja gümnaasiumis toimub religiooniõpetus kooli valikul, st religiooniõpetust õpetatakse koolides valikainena. Religiooniõpetus on aine, milles õpitakse eri usundite vaateid ja panust inimkonna arengusse ning mis võimaldab tundma õppida eri religioone. Üldhariduskooli religiooniõpetus on oma olemuselt oikumeenilise ja üldkristliku iseloomuga, vältimaks religiooniõpetuse muutumist religioosseks mõjutamiseks. Konfessionaalset õpetust võivad lapsed saada koguduste juures töötavates pühapäeva- ja kirikukoolides. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §33 annab lapsevanemale, kes ei nõustu kooliga usuõpetust puudutavates küsimustes, võimaluse pöörduda vaidlusega kooli hoolekogu ja kooli üle riiklikku järelevalvet teostava isiku poole (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus).

Uurimisküsimused

Lõputöös vaatleb autor Eesti inimõigusolukorda lähemalt ning püüab leida vastused järgnevatele küsimustele:

- 1) Kuidas noortega töötavad inimesed tõlgendavad inimõigusi?
- 2) Kirjeldada, kas ja kuidas noortega töötavad inimesed rakendavad inimõigusi oma töös?
- 3) Kuidas noortega töötavad inimesed tõlgendavad inimõigustest tulenevat usuvabadust tänases Eestis?

II PEATÜKK: UURIMUSE METOODIKA

2.1. Uurimismeetodi valik ja põhjendus

Käesolevas lõputöös kasutab autor kvalitatiivsete uurimismeetodite fenomenoloogilist traditsiooni. Kvalitatiivseid meetodeid kasutatakse siis, kui uurimise eesmärgiks on hankida teadmisi sotsiaalsete nähtuste kujunemisest. Saamaks neid teadmisi, pöörduetakse nähtusega seotud inimeste poole, kes aktiivselt osalevad uuritava objekti kujunemises (Strömpl 2004:36). Kvalitatiivne meetod otsib sotsiaalse fenomeni mõistmiseks vastuseid reaalsest maailmast ja võimaldab tundma õppida sotsiaalset maailma eesmärgiga saada uusi teadmisi (Frykman & Gilje, 2003) ehk kvalitatiivne uurimuse eesmärk on tundma õppida sotsiaalseid nähtusi uuritavate subjektide tõlgenduses (Strömpl 2004:36). Kvalitatiivse meetodi põhiküsimused on *kas*, *mis* ja *kuidas* (Strauss & Corbini, 1990). Autor valis kvalitatiivse meetodi, sest sellega on võimalik uurida, milliseid tõlgendusi annavad inimesed ühiskonna erinevatele nähtustele ja kuidas nad neid tähendusi kujundavad. Käesoleva lõputöö uurimuse eesmärgiks on kirjeldada noortega töötavate inimeste arvamusi inimõiguste ja usuvabaduse teema aktuaalsusest Eestis ning seoseid inimõiguste rakendusest noorsootöö praktikas.

Uurimuses keskendutakse küsimustele, kuidas noortega töötajad tõlgendavad inimõigusi; kas ja kuidas rakendavad noortega töötavad inimesed inimõigusi oma töös ning kuidas noortega tegutsevad inimesed tõlgendavad inimõigustest tulenevat usuvabadust tänases Eestis.

Sotsiaalsed nähtused on alati seotud tähendustega, mida neile omistavad inimesed oma kollektiivses tegevuses. Sotsiaalse tegelikkuse fenomenide omadused on alati tähenduslikud. Nähtuste omadused ja tähendused ilmuvad, muutuvad ja kaovad inimeste kollektiivse tegevuse käigus. Nad on alati seotud koha ja ajaga – kontekstiga (Strömpl 2004:36). Nad on muutlikud, sest iga uus kogemus ja iga uus teadmine muudab tähendusi ja selle kaudu ka nähtuste omadusi. Uut teadmist, mis põhineb inimeste tõlgendusel, võib üksnes kirjeldada ja omakorda tõlgendada (Strömpl 2004:36). Kvalitatiivse uurimuse käigus saadakse informatsiooni andmete analüüsi ja interpretatsiooni abil. Sotsiaalset maailma käsitletakse terviklikult – interaktiivse, keerulise süsteemina, mitte diskreetsete muutujatena, mida saaks statistiliselt mõõta (Rossman & Rallis, 1998). Autor valis kvalitatiivse meetodi ka seetõttu, et see võimaldab saada infot kvantitatiivselt raskesti mõõdetavatest või mõõdetamatust isiklikest kogemustest ja arvamustest.

Kvalitatiivne uuring kirjeldab hulga inimeste sarnaste kogemuste tõlgendusi ning uurib

teadvuslikke struktuur kogemustes (Creswell, 1998:51). Uurimuse andmeteks on noortega töötavate inimeste isiklikud kogemused ja tõlgendused ning infokogumise meetodiks valis autor fookusgrupi intervjuud.

2.2. Valim

Käesoleva uurimuse valimi moodustavad noortega tegelevad inimesed üle Eesti (nt Tallinn, Harjumaa, Tartu linn ja vallad, Muhumaa, Mustvee, Jõgevamaa) noorsootöötajad omavalitsustest, noortekeskustest, organisatsioonidest, kogudustest; üldhariduskoolide õpetajad.

Valimi suuruseks on 41 intervjueeritavat. Valimi moodustamisel lähtus autor printsiibist, et esindatud oleksid võimalikult erisugused noorsootöö valdkonnad (üldhariduskoolid, noorsoo-organisatsioonid, kristlikud noorsootöökogudused). Valimis on esindatud põhiliselt eesti keelt kõnelevad noorsootöötajad ja noortega tegelevad inimesed vanuses 19-45 aastat.

2.3. Uurimiskäik

Andmeid koguti grüpiintervjuu ehk fookusintervjuude abil. Kvalitatiivsetes uurimustes on fookusgrupi intervjuud kasutatavad siis kui uurimise objektiks on viis, kuidas vastavas sfääris töötavad inimesed teatud teemat käsitlevad, või juhul kui grüpp on piisavalt homogeenne (nt õpetajad vm ühe tegevuse või asutusega seotud inimesed). Fookusgrupi eelduseks on inimeste omavaheline vastasmõju kui „loomulik“ keskkond, sotsiaalse surve vältimiseks on vastajad sarnased kas demograafiliselt, ametilt, vanuseliselt vms mõttes (Krueger 1998).

Autor valis andmete kogumiseks fookusgrupi intervjuueerimise meetodi, kuna sellised intervjuud põhinevad elukogemustel ning liikmetevahelisel interaktsioonil, st liikmed tunnevad end vabalt, andmaks spontaanseid vastuseid ja arendamaks edasi juhuslikult mõne liikme kaudu grüppi tulnud uusi ideid. Tõlgendused moodustavadki selle reaalsuse, milles inimene elab. Uued tõlgendused sünnivad argumentatsiooni struktuuri ja dünaamika põhjal. Fookusgrupi eesmärk on saavutada vastajate omavaheline stimulatsioon ja säilitada sotsiaalses surves vaba õhkkond. Intervjuu käigus saavutatav isiklik kontakt uurimise subjektidega täidab üheaegselt nii info kogumise kui ka inimliku suhtluse eesmärki. Uuriija ja uuritav subjekt muutuvad isiklikeks tutvavateks (Strömpl 2004:38). Seega võivad fookusgrupi intervjuud pakkuda üsnagi loovaid lahendusi.

Et fookusgrupid moodustada, pöördus autor erinevate noorsootöötajate ja organisatsioonide poole. Käesolevas uurimuses koosnes fookusgrupp 6 – 8liikmelisest rühmast. Kõigepealt selgitas autor intervjuueeritavale käesoleva uurimuse eesmärki - kirjeldada noortega töötavate inimeste arvamusi inimõigustest ja usuvabaduse teema aktuaalsusest Eestis ning seoseid inimõiguste rakendusest noorsootöö praktikas – ja küsis nõusolekut osaleda uurimuses. Kui nõusolek anti, leppis autor kokku intervjuueeritavale sobivas aja, täpsustas koha ja võttis kontakttelefoni numbri. Fookusgrupi uuring kestis kuni kaks tundi ja intervjuueeritavate nõusolekul lindistati kõik küsitlused. Intervjuude läbiviijaks ehk moderaatoriks oli autor ise ja abilised. Protsessi käigus esitas moderaator küsimusi ja käivitas diskussiooni ning reguleeris grupi tegevust. Moderaator esitas täiendavad abiküsimused neile, kel eelnevalt kogemus/arvamus esile tulnud või umbmääraselt kogu grupile esitatud. Silmas pidades, et mitte rääkida üle 2-3 kõnevooru ühe vastajaga ühe küsimuse piires, sest intervjuuerimisel toimub osalemisaktiivsus kõigiga. Intervjuud lindistati täies ulatuses.

Kogumaks andmeid, kasutas autor fookusgrupis poolstruktureeritud intervjuud, mis koosnes struktureeritud küsitluskavast, sest see annab sihtrühma liikmete tõlgendusi inimestest, nähtustest ja kogemustest vastavas valdkonnas. Intervjuu õhkkond stimuleerib igat osalejat, seega on informatsiooniallikad mitmekesisemad ning paindlikumad.

Põhiküsimused olid ette valmistatud, kuid tulenevalt vastustest esitati täpsustavaid küsimusi.

I. Intervjuu osad

Kõigepealt sai moderaator tuttavaks grupi liikmetega, toimus nn *soojendus*, et seletada intervjuu eesmärki ja uurimisküsimusi. Seejärel esitas moderaator põhiküsimusi ja käivitas diskussiooni, et grupi liikmed suhtleksid omavahel. Vastavalt vastustele esitas moderaator arutluse käigus veel täiendavaid küsimusi. Intervjuu lõpetamisel tänas moderaator grupi liikmeid osalemast küsitlusel.

II. Esitatud küsimused

1. Mida tähendavad teile inimõigused? Mis seostub selle mõistega?
2. Milliseid inimõigustega seotud teemasid/sõlmpunkte/probleeme näete/tajute Eestis?
3. Kas inimõigused on teema, mis seostub ka noorsootööga, ja kas sellega peaks üldse tegelema?
4. Kas te olete oma töös noortega käsitlenud inimõigustelaseid teemasid?
5. Milline on teie isiklik seos selle teemaga?
6. Kas mõni inimõigustega seonduv teema on teile isiklikult hingelähedasem või hoopis

vastumeelne?

7. Kas teie noorsootöös on olnud kokkupuuteid religiooniga? Kui on, siis milliseid?

Vastuste analüüsiks kasutas autor andmete avatud kodeerimist mis esitati kirjeldustena; andmete töötlemiseks rakendati temaatilist analüüsi. Intervjuud transkribeeriti. Transkriptsioonid ongi fenomenoloogilise meetodi objektiks.

1. Andmete organiseerimine.
2. Respondendi interpreteeringu korduv lugemine ning esialgsete koodide märkamine.
3. Kogemuste tähenduse sõnastamine uurija jaoks.
4. Tõlgenduste sünteesimine ja erinevatesse kategooriatesse klassifitseerimine.
5. Tõlgenduste erinevate kategooriate analüüsis uuritavast fenomenist põhjaliku kirjelduse saamine.
6. Fenomeni kirjelduse võimalikult täpne esitamine.

III PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU

Fookusgrupis kasutas autor andmete kogumiseks poolstruktureeritud intervjuud, mis koosnes struktureeritud küsitluskavast. Andmetöötluses rakendati temaatilist analüüsi ja käesolevas peatükis esitatakse fookusgrupi intervjuude näited kaldkirjas.

3.1. Noortega töötavate inimeste arusaamad inimõigustest

10.12.1948 võttis ÜRO Peaassamblee vastu inimõiguste ülddeklaratsiooni, mille põhimõtete kohaselt on inimesel teatud õigused lihtsalt seetõttu, et ta on inimene. Õigus elule, vabadusele, väärikusele, isikupuutumatussele, perele jne on inimesele üldomased ning keegi ei tohi neid meelevaldselt temalt ära võtta ega piirata. Universaalseteks inimõigusteks võib kindlasti pidada nt õigust elule ning orjuse, piinamise ja genotsiidi keeldu, samuti ebainimliku ja alandava kohtlemise ja karistamise keeldu. Inimõiguste kandjaiks on küll üksikisikud, kuid sõltuvalt konkreetsete inimõiguste iseloomust on neid võimalik kasutada kas individuaalselt või kollektiivselt. Näiteks ühinemisvabadust saab kasutada inimeste grupp, mitte aga indiviid (Värk 2005:205).

Kõik respondendid nõustusid, et inimõiguse mõistega seostub elamisväärne elu ja kõikidele inimestele peavad olema tagatud mingidki õigused. Elamisväärse elu mõiste tähendab, et igal inimesel on õigus turvalisusele, kodule, haridusele, tervisele jne.

N: õigus elule, haridusele, kodule, vanematele, turvalisusele. N: Inimõigused on inimese õigus elule ja kõigele, mis puudutab elu. N: Inimese õigus elada talle sobival moel ning ühe inimese õigus lõpeb seal, kus algab teise oma. N: Inimene on ise väärtus ja inimelu on väärtus ja sellega seostuvad ka inimõigused. N: Inimõigused on mingid moraalsed õigused, mis kõigil inimestel on, olenemata sellest, mis rahvusest ja rassist inimene on.

Inimõigused on inimsuse väärtuste ning normide põhjal välja töötatud kokkulepped, mis sätestavad, kuidas inimesed ja valitsused peaksid neid väärtusi ja norme arvestama.

Noorsootöötajate arvates öeldakse selle mõistega juba ära, mis need inimõigused on.

N: Inimene ja inimesel on õigused ja maailmas on vist nüüd juba 8 miljardit inimest ja mis õigused inimestel, kõigepealt Maslow hierarhia järgimine, et esmased inimese vajadused ja sealt tulenevad õigused ja siis tulenevad ühiskonna sotsiaalsete normide poolt määratud õigused.” N: Lisaks õigustele on inimestel ka hästi palju kohustusi, mis alati on nende õigustega seotud, ja see tähendab seda, et inimõigused kätkevad endas ka inimkohustusi.

Igal riigis viibival isikul on kohustus järgida selles riigis kehtivaid õigusnorme. Iga inimene vastutab oma õiguste kasutamise eest, st õiguste kasutamine ei tohi riivata teiste inimeste õigusi. Igal inimesel lasub isiklik vastutus oma tegude eest.

Inimõiguste konventsiooni artikkel 10 lõige 1 sätestab, et „igapähele on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ja saada ning levitada teavet ja

mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja riigipiiridest sõltumata /.../“*“*. Sõnavabadus on väärtus iseenesest, kuid selle olulisus ei piirne üksnes sõnavabaduse endaga, vaid see on oluline eeldus ja tingimus mitme muu õiguse ja vabaduse tegelikuks ja asjakohaseks toimimiseks. Sõnaõigus on oluline valimisõiguse, mõtte-, süüme- ja ühinemisvabaduse, informatsioonilise enesemääratluse ja privaatsuse jm õiguste ja vabaduste kasutamisel. Ilma sõnavabaduseta on teiste õiguste ja vabaduste toimimine piiratud ning üksikisikul raske vastu seista võimu omavolile või kuritarvitusele. Sõnavabadus on möödapääsmatu ka ühiskonnas asetleidva mõistmiseks, ühiskondlike kokkulepete saavutamiseks ja ühiskonnale kõige sobivamate lahenduste leidmiseks (Maruste 2001:15).

Arvati, et inimõiguste mõistega seostub sõna- ja mõttevabadus. See ongi minu inimõigus – avaldada enda arvamust.

N: Inimesel on õigus usulisele vabadusele, inimesel on õigus identifitseerida ennast mingi riigi kodanikuga, diskrimineerimise, isikupuutumatus jne. N: Minule seostub inimõigustega kohe isikupuutumatus, võib-olla sellepärast, et ma koolis inimese- ja ühiskonnaõpetuse tundides seda inimõiguste teemat käsitlesin Isikupuutumatus teema on viimasel ajal võib-olla kõige aktuaalsem, just õpilase poole pealt, seda peab palju seletama.

Inimõiguste teise põlvkonna sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurilised õigused väljendavad inimeste õigust nõuda teatud sotsiaalseid, majanduslikke või kultuurilisi võimalusi või tagatiseid. Peamisteks sotsiaalmajanduslikeks õigusteks on õigus tööle ja puhkusele; õigus kvaliteetsele toidule ja joogiveele; õigus inimväärsele elatusasemele; õigus sotsiaalsele kindlustatusele; õigus tervisekaitsele ja arstiabile. Kultuurilised õigused on õigus haridusele ja kultuurile; õigus rahvuskultuuri ja -keelega säilitamisele; õigus teabele. Peamine vastutus inimõiguste tagamisel lasub riigi valitsusel, kuid palju on ka iga inimese kodanikuaktiivsusest.

N: Töökeskkonnas on inimesel õigus mingitele tingimustele, eraelus on inimesel õigus teatud tingimustele – need on kõigil. Tööalaselt mingite andmete väljastamine ja avaldamine. Paljud ei teagi, et inimõigused tagavad mulle mingis mõttes ka selle, kuidas minu andmeid kasutatakse või kas ma üldse peaksin jagama oma andmeid, näiteks aadressi registreerimislehtedel. Ühesõnaga teadmatus n-õ nendest õigustest.

„Kodanikuks olemine on indiviidide aktiivne osalemine ühiskonnas, kus neil on õigused ja kohustused ja võimalus mõjutada poliitikat. Seetõttu on kodanikuks olemine midagi enam kui poliitiline ja õiguslik staatus. See on ka ühiskondlik roll (Cesar Birzea, Euroopa Komisjoni ja Euroopa Nõukogu koostöös korraldatud teisel Euroopa kodaniku pilootkursusel juunis 2002, Soomer 2003:22)“*“*. Inimõiguste esimese põlvkonna poliitilised õigused on seotud demokraatliku valitsemiskorraga. Peamised poliitilised õigused on õigus rahvusele ja kodakondsusele; usu- ja mõttevabadus; sõnavabadus; liikumisvabadus; koosolekute ja ühingute vabadus; hääleõigus. Poliitilised õigused on seotud osalemisega

poliitikas ja kehtivad enamjaolt nende inimeste suhtes, kes on vastava riigi kodanikud. Mida aktiivsemalt kodanikud valimistest osa võtavad, seda suurem on tõenäosus, et rahva tahe toimib ja rohkem on võimalusi valida tõelist rahvaesindust.

Eraldi toodi välja, et valimissüsteemi keerukus ja mõistmatus on vähendanud tavakodaniku jaoks valimisaktiivsust, mis näitab riigi kehva legitiimsust. Kui inimesed valimistel hääletamisest loobuvad, annavad nad ära võimaluse oma huvide eest seista, sest valiku teevad need, kes hääletama läksid.

N: *Rahvas ei usu oma juhtidesse. Valimissüsteem tuleks muuta läbipaistvamaks ja selgemaks. Kodanikele selgitada iga inimese valiku tähtsust. N: Osalemine riigi juhtimises ehk esindusdemokraatia – võimalus valida sobiv erakond oma vaateid esindama ja samas võivad esindama hiljem sattuda erakonnad (tänu kokkulepetele), mida inimene ei valinud. N: Erakonna suletud nimekiri soosib teatud isikuid erakonnas, mida samuti pole valinud inimene.*

3.2. Inimõiguste probleemid Eestis

Inimõiguste kontseptsiooni on tugevalt mõjutanud loomuõigus ning seetõttu peetakse inimõigusi universaalseteks, st nad kuuluvad kõigile inimestele, olenemata rassist, soost, usust, etnilisest või sotsiaalsest kuuluvusest või vmt tunnusest. Inimõigused kehtivad nii üksikisikutele kui ka inimrühmadele. Inimrühmadeks on nt perekond, välismaalased, vähemused, valitsusvälised organisatsioonid jt. Inimõiguste subjektid võivad olla ka rahvas või kogu inimkond.

Noorsootöötajad ja õpetajad arvasid üksmeelselt, et Eestis on praegu eriti aktuaalne diskrimineerimise teema.

N: *Et inimesel on põhimõtteliselt õigus olla see, kes ta on, ja siis, kui teda ei aktseptita või teda diskrimineeritakse, rikutakse tema inimõigusi.*

N: *Kõigil on õigus olla sellised nagu nad on ja kõigil on õigus avaldada oma arvamust.* Noorsootöötajad tõid näitena välja: *“kõige parem inimõigus, mida üks vahva Eesti organisatsioon peedib on see, et noorel on õigus emakeelsele informatsioonile”.* N: *Et info oleks emakeeles kättesaadav kõigile noortele.* N: *Meil on 70% venelasi Eestis ja 30% eestlasi. Vastavalt sellele nt kui me saadame kirju, siis on need nii eesti, vene kui ka inglise keelde tõlgitud. Et kõik saaksid aru, et info oleks kättesaadav. Ma olen elanud Tallinnas, nüüd Tartus. Mulle väga meeldib, et Tartus on nii palju erinevaid inimesi, et tegelikult see vahe on näha, et siin on palju tolerantsemad inimesed. Võib-olla tundub see ainult mulle. Tallinnas mitte, et seal ei olda vaenulikud üksteise suhtes, vaid lihtsalt kõigil on suva, täiesti ükskõik. Pensionär võib tänaval su ees kukkuda, haiget saada, olla teadvuseta ja sul on täiesti ükskõik sa kõnnid edasi.*

Ühiselt väideti, et eriti tuttav on eestlaste ja venelaste teema, mis on tekitanud küsimuse, kui palju rikutakse Eestis venelaste inimõigusi ja kui palju neile vastu tullakse.

N: *Haridus ja venelased haridussüsteemis, venekeelne elanikkond haridussüsteemis. Me elame küll venelastega samas ühiskonnas, aga me elame täiesti erinevas maailmas. Mis oleksid need „pehmed meetodid”, mis aitaks neid sulanduda eesti ühiskonda paremini.* N:

Meie jaoks on haridus number üks, see on praegu väga pikantne teema. Narvas on 95% venelasi, kes käivad eesti koolis ja eesti keelt üritatakse professionaalselt õpetada, aga praktikat neile ei ole. Inimesed enne lahkuvad koolist ja unustavad selle kiiresti.

Noored on osa sotsiaalsest struktuurist, mis koosneb erinevatest inimestest ning neil kõigil on noorte suhtes teatud ootused ja nendega mitmesugused suhted. Ehkki noorsootöötajate prioriteediks on töö noortega, on võimatu ignoreerida mõju, mida ümbruskond noortele avaldab.

N: Kui inimõiguste sisuline tähendus noorteni ei jõua, ei ehita me ka eesti ühiskonda ega näe eesti ühiskonda maailmas. Ei näe hoolivat ühiskonnaliiget eestlases. N: Sellega saab tegelda iga ema-isa, tädi-onu, õpetaja, huvijuht, psühholoog, avaliku elu tegelane, meedia jne. N: Praegused noored on meie ühiskonna ja riigi jätkuvuse edasikandmise võimalus. N: Kuna rahva sündimus oli paljudel aastatel hüppeliselt negatiivne, mõjutab see kõige otsemalt noorsootööd.

„Esmase baasturvatunde puudumine tähendab ühe või enama sellise teguri puudumist, mis võimaldavad üksikisikutel ja perekondadel endale tööalaseid, perekondlikke või sotsiaalseid kohustusi võtta ja tunda, et nende põhiõigused on kaitstud. Selline olukord võib laieneda ja viia tõsisemate ja püsivamate tagajärgedeni. Krooniline vaesus on tulemuseks juhul, kui esmase, baasturvatunde puudumine mõjutab üheaegselt mitmeid inimese elutahke, kui see muutub pikaajaliseks ja kui see kahjustab tõsiselt inimese võimalusi saada lähemas tulevikus tagasi oma õigused ja pöörduda tagasi oma kohustuste juurde (Prantsuse 1987 ja ÜRO 1996 Majandus- ja Sotsiaalnõukogu, Enn 2003:17)“. Paljud noored on oma elus tihti samaaegselt silmitsi ebakindluse erinevate vormidega, nt töötus, diskrimineerimine ja isoleeritus või kõlbmatu elamispind, terviseprobleemid ning piiratud võimalused hariduse omandamiseks. Kui selline ebakindlus kestab pikka aega, võivad hädad kuhjuda ja elumured veelgi süveneda. Nt võib vilets elamispind rikkuda tervise, diskrimineerimine tekitada probleeme koolis ja perekonna lagunemine viia inimese eraldumisele teistest. Lõpuks on inimese põhilised sotsiaalsed, majanduslikud, kultuurilised, kodaniku- ja poliitilised õigused ning kohustused hägustunud tema isiksuse kujunemine ohustatud – raske on koolis olla tubli, kui iga päev tuleb silmitsi seista diskrimineerimisega. Ja kui inimese enesekindlus on kadunud ja teised ei mõista tema olukorda, on väga raske leida endas julgust ja jõudu, et oma õiguste kitsendusele vastu seista.

Koolis torkab silma sotsiaalse kihistumise probleem. Suurtel peredel on vähem majanduslikke võimalusi ja ligi kolmandikul tuleb elada vaesuses. N: *Eriti laste poole pealt, õigus kodule, vanematele ja siis sealt seostub, et kui on suure perega tegemist, siis seal peres võib olla vaesus ja on see vaesuses elamine.* Sellega seoses esineb õpilaste seas narrimist ja väga palju narrimist ja diskrimineerimist. Lapsed mõistavad üksteist kergesti hukka ja sallimatus on tavaline probleem. Kõik saab alguse kodust, aga teatud eas võivad ka n-õ

normaalsest perest pärit lapsed muutuda sallimatuteks. Kihistumisest ja tolerantsi puudumisest tekivad nii kodus kui ka koolis vägivallaprobleemid, mis näivad pidevalt süvenevat.

N: *Sallimatusest ja erinevatest kihistumistest on tingitud vägivallaprobleemid, mis on tegelikult päris tõsised: lüüakse, kui ikkagi õigust ei saada, ja igasugune vägivaldne käitumine hakkab vägagi silma.* N: *Muidugi on nukker ka mitte ainult füüsiline vägivald, vaid ka moraalne vägivald, et tõesti sina ei sobi minuga koos ja meie seltsi ja sellised asjad.*

Paljud otsused edasiõppimise kohta langetatakse vastavalt sellele, milline on pere majanduslik olukord. Mõned noored jäävadki gümnaasiumisse ainult seetõttu, et perel pole raha, et last saata kutsekooli, rääkimata ülikoolist.

N: *Millisesse kooli ma jõuan last saata, mõtlen ülikooli, nii tulevad ju suuremad väljaminekud või see pere ei teegi neid otsuseid, ei aita lapsel otsustada.*

Noorsootöötajatel tekkis küsimus noorte õigustest. Kui palju nad suudavad, kui palju on võimalik ise otsustada oma elu üle ja kui palju need sotsiaalsed süsteemid, mis peaks garanteerima neile heaolu, otsustavad nende elu üle?

N: *Saksamaa näide on, et umbes 16-aastaselt peavad juba ära otsustama, kelleks ma enam vähem saada tahan. Ilmselgelt see on liiga noor iga selle jaoks. Eestis nagu 18-aastane on enam vähem okei aga täpselt, et kui sa valid näiteks ühe eriala ja siis hiljem, kui sa lähed sinna eriala sisse ära, siis sa ei saa enam teise kooli.*

N: *Kolmekordse nominaalaja jooksul saab tasuta koha uuesti ülikoolis 9 aasta pärast.*

N: *Kas see on okei või on see mingil määral inimõiguste-inimvalikute piiramine?*

N: *Inimõigused sisaldavad ka inimese tehtavaid valikuid, kui noor on teinud valiku ja see osutub valeks, näiteks eriala suhtes, siis kas tal on õigus seda viga parandada või ta jääbki selle vea orjaks kogu elu.*

Alati ei saa noor inimene teha just seda valikut, mida ta võib-olla tahaks. Siin mõjutavad noori ka erialatestid, mis prognoosivad, kuhu nad paremini sobivad? Kahjuks ei suuda õpilased sageli nõutud tasemel õppida ja langevad koolist välja.

N: *Kõigil õpilastel on õigus tasuta haridusele, kurvaks teeb õpetajaid aga see, et õpilased tihti ei kasuta seda võimalust ja puuduvad koolist.* N: *Üldiselt ikka noored tahavad gümnaasiumisse aga tase kehtestab teatud tingimused, et õpilased oleksid võimelised seal osalema, õppima, siis lihtsalt langevad need õpilased sealt paraku välja.* N: *Nendest ei olegi õppijaid, nad ei käi siis enam koolis ja võib olla nende võimete piir on ületatud, nad ei suuda seda mahukat õppekava omandada.*

Arutleti ka vanurite ja Eesti sotsiaalhoolekandesüsteemi üle, kuidas sellesse suhtutakse: kas see toimib talutavalt ja vanureid piisavalt toetavalt?

N: *Või on pigem niimoodi, et niikuinii nad varsti surevad ära ja et kuidagi peab neid natukene toetama, et nad väga palju ei karjuks ajalehtedes.*

Ühisarvamus oli, et meil on õigus tasuta arstiabile, aga kas see ikka on tasuta?

N: *Terviseprobleemid on inimestel erinevad, eriliste haiguste puhul peab inimene ise vaatama, kuidas ta leiab raha, et rohtu saada ja edasi elada.* N: *Et mõnede puhul me oleme kaitstud oma sotsiaalkindlustusega ja me saame mõistliku hinna eest seda arstiabi.*

Inimõiguste põhiliseks aluseks on ühiskonna toimimine tervikuna. Oluline on, et kõik

täiskasvanud teaksid: ka lapse õigused on inimõigused. Esmane lapse inimõigus on õigus perekonnale, heaolule ja turvalisusele. Inimõigus on ka õigus elada puhtal ja hävimise eest kaitstud keskkonnas jne. Noorsootöötajate arvates ei tea täiskasvanud inimõigustest kuigi palju, see teema jätab nad ükskõikseks ning sellepärast probleemidest ei räägita.

N: *Minu meelest nagu Eestis üldse neid probleeme ei määratleta inimõiguste alla.* N: *Kuskil mujal maailmas on mingi naise ja mehe vaheline võrdõiguslikkus tohutu teema ja seda võetakse inimõigustena, aga Eestis ei ole see nii märgatav, et mehed ja naised on suhteliselt võrdsed.* N: *Aga meil ei ole usuprobleeme, et keegi ei suru sulle mingit usku peale jne* N: *Mõtleme, et meil ei ole inimõigusi, et meil ei ole probleeme nendega.* N: *kooli ju tahetakse seda usuõpetust, religiooniõpetust.* N: *See pronksõduri teema ka, mis tegelikult läheb selle inimõiguste alla.* N: *Mis on ka inimõigus, sest tal on õigus ju oma vanaisa, kes võitles maailmasõjas, päästa.* N: *Mul on õigus arvata nii nagu ma tahan.*

Oluline tundus respondentidele just see, milliste inimõiguste teemadega ühiskond ulatuslikumalt tegeleb.

N: *Missugustele inimõiguste teemadele me täpsemalt peaksime keskenduma?* N: *Ja mida me võtame iseenesest mõistetavana ja mida me võiksime, aga pigem me ei tegele nendega, sest me ei jõua nendega tegeleda.* N: *See on prioriteetide küsimus, mis inimõiguste teemadega ühiskond laiemalt tegeleb, et mis on need kõige kitsamad kohad, pudelikaelad eesti ühiskonnas.*

Tekkis küsimus, kuivõrd sotsiaalsete garantiide süsteem tagab meie heaolu.

N: *Eesti noore ühiskonnana on kõik see sotsiaalsuse garantiide süsteem, et me tahame liikuda selliste toredate riikide poole, nagu Soome, Rootsi, kui pikk tee meil veel sinna minna on. Ise peab ennast puššima ja selle eest väga palju võitlema.* N: *Rootsis on niimoodi, et kõigil on hea, aga mõnedel on väga hea. Et siis meil on nagu kõigil, on enam-vähem, aga mõnedel on hea.*

Respondendid olid ühel nõul, et inimesel peab olema sõnavabadus ja õigus oma arvamusele.

N: *Sul on sõnavabadus siis, kui sa räägid õigel ajal õigetest asjadest, nii öelda "õigetest" ehk ega neid probleemseid asju ei taheta kuulda ja siis erinevatel viisidel või erinevatel põhjustel tehakse need maha.* N: *Noored lähevad piketeerima haridusministeeriumi ette ja nad tahavad midagi öelda, aga keeratakse see probleem nagu nende kahjuks.* N: *Leitakse hoopis teine koht, et nad puudusid koolist.* N: *Ja noored, kes reeglina üritavad olla siis sõnakuulelikud ja head ja kui nad näevad ebaõiglust ja selle suhtes sõna võtavad, siis see sõna võetakse neilt kohe ka ära teistpidi, et see vähemalt ei jõuaks kuhugi.*

Toodi näide elust; kus töökollektiivi koosolekul ülemus arvas, et saadab oma töötaja koosolekult välja, et parem kui ta ei ütle midagi. Kuigi teine tahtis teha või öelda midagi töökeskkonna parandamiseks või kellegi kaitseks. Et parem kui sa ei ütle midagi ehk kui sa omad oma arvamust ja sul on midagi öelda siis tegelikult püütakse seda maha suruda, sest ülemus oma jõupositsioonilt kasutab seda ära. Arvan, et see oli inimõiguste rikkumine.

Sõnavabadusega seoses arvati, et noori ei kuulata. Neil antakse küll võimalus tegutseda, aga erilisi tulemusi sel ei ole.

N: *Vahel noorte puhul tuleb pähe see, et noortele antakse võimalus mingi organisatsioon moodustada, näidaku üles ühiskondlikku aktiivsust, aga tegelikult neil ei ole seda väljundit, neil on see sõnavabadus olemas, aga nad ei jõua sellega mitte kuskile.* N: *keegi ei kuula neid.*

Respondentide arvamus ühtis ka puuetega inimeste olukorra kohta Eestis. Nende õigused on tõsiselt piiratud, nad ei saa noortekeskusse tulla, sest ei ole võimalik tänaval liikuda (nt äärekivid on mõttetult kõrged).

Et ühiskond saaks noorte osalemisest tõepoolest maksimaalset kasu, tuleb anda kõikidele noortele vahendid ja võimalused oma osalemisõigust kasutada. On äärmiselt oluline, et puuetega lapsed/noored, kelle võimalused on enamasti tõepoolest äärmiselt piiratud, saaksid samuti kõiges kaasa lüüa ja anda omapoolse panuse ning seda mitte üksnes sellepärast, et nendele on see samasugune põhiõigus nagu kõigile teistelegi noortele.

Sallimatu käitumine algab respondentide arvates just kodust, sealt saab kõik alguse, just kodu peaks lapsi tolerantsemaks muutma.

N: Puuetega inimest ei võeta üldse ühiskonna täisväärtusliku liikmena, tihti ta on nagu võõrkeha. Ta ei saa liikuda, ta ei saa enamikesse kohtadesse, kuhu tal on vaja minna, ta ei saa üldse sisse.

N: Tartu linn heade mõtetega ei ole midagi teinud selle heaks. N: puuetega inimeste õigused on tõsiselt piiratud, et neil on ka liikumisvabadus ja jõudmine teatud kohtadesse. N: Rääkimata siis, et nad ei saa mingeid veel omale olulisemaid asju. N: Pirita Vaba Aja Keskusesse saab ratastooliga sisse, aga Mähele ei saa, nii et kiita midagi ei ole. N: seal on inva-tualett ka olemas, aga ta ei ole ka nii, nagu võiks olla.

N: Meie organisatsiooni naaber on puuetega inimeste organisatsioon. Hästi palju on ühiskonnas sallimatust inimeste vahel, sealt tuleb ka diskrimineerimine. Siit kasvabki välja hoolimatus ja mõnitamine, et seda on meie enda lastegi puhul näha, kuidas nad suhtuvad puuetega inimestesse. N: Kodust võiks see asi alguse saada, ma arvan, et siis oleks ühiskonnas palju vähem sallimatust ja diskrimineerimist.

Respondentide arvates on Eestis probleemiks ka sooline ebavõrdsus. Sugupoolte võrdsuse saavutamine on oluline nii inimõiguste kui demokraatia arengu seisukohalt – mida enam osalevad nii naised kui mehed otsustamisel, seda paremini on esindatud nende erinevad huvid ja kogemused ning seda enam vastavad poliitilised otsused ühiskonna mõlema grupi vajadustele. 2005. aastal tehtud soolise võrdõiguslikkuse monitooring kinnitab, et sooline ebavõrdsus on sotsiaalne probleem. Eesti ühiskonnas valitsevad üsna patriarhaalsed arusaamad: meeste päralt on tehnilised alad ja karjäär, naiste koht on köögis ja nende ülesandeks on oma välimuse eest hoolitseda (www.sm.ee, Poliitikaanalüüs nr 1/2006:13, 23.03.2007). Naiste ja meeste võrdne kohtlemine on üks põhilisi inimõigusi ning selle printsiibi rakendamise aste näitab riigi heaolu taset nii majanduslikus kui sotsiaalses mõttes.

N: Mehed saavad rohkem palka kui naised. Tartu Ülikooli astus sel aastal sisse 70% naised ja 30% mehed. Siit tuleneb, et naised on kõrgharidusega rohkem kui mehed. N: Siin on tasakaal paigast ära läinud, mehe roll ja positsioon ühiskonnas on tugevam kui naise roll. N: Vaadates riigikogu koosseisu või suurfirmade nõukogusid või tippjuhte, siin on naisõiguslaste teema ka väga tugevalt sees.

Respondentide arvates me tihti kõiki probleeme inimõiguste rikkumisena ei käsitlegi,

kuid ebavõrdne kohtlemine väljendub ka suhtumises – näiteks teenindussektoris.

N: *Kui me hakkame juuksekarva lõhki ajama, siis ma võin jõuda selleni, et ma ei taha seda rämpsposti oma postkasti, aga ikka pannakse ja pannakse. N: Mul on õigus sellele, et ma ei soovi neid asju saada ja ma ikka saan ja saan. See võib olla väga terav probleem minu jaoks, aga see ei ole hetkel ühiskonnas terav probleem.*

N: *Sul on õigus saada teatavat teenindust ükskõik kus, kliendi vastu teenindaja poolt viisakas käitumine jne. N: Suitsetamine on lahendamata probleem, mind häirib, kui baarides suitsetatakse, minu pärast minge tehke õues. Mul võiks olla õigus valida seda, kas ma tahan olla passiivne suitsetaja või mitte. N: Teiselt poolt on sul õigus olla suitsetaja, kui sa tahad ja on olemas suitsuvabad ruumid mittersuitsetajatele, kuid mitte kõikjal.*

3.3. Inimõiguste rakendusest noorsootöös

Noorsootöö tihti vabatahtlik ja kogukonnapõhine olemus tähendab seda, et noorsootöötajatel ja noorteühingutel on teistega võrreldes paremad võimalused noorteni jõuda. Teatud eas, kui noorel tekivad liidrid väljaspool kodu, võib just noorsootöötaja olla eeskujuks ja noort mõjutada.

N: *Oleme mitteformaalne haridusasutus, loengu vormis sa ei pruugi seda asja nii hästi edastada. Meil on palju rohkem meetodeid ja võtteid, kuidas noort isiklikult puudutada läbi koolituste, mängude, rühmatööde, kohtumiste ja erinevate rahvuste esindajatega.*

Respondendid said arutelu käigus ideid, kuidas inimõiguste teemat oma töös rakendada.

N: *Päris kindlasti seostub see noorsootööga, et see piskuke, mis koolitööprogrammis inimõigustega teema käsitlemiseks ette on nähtud, on nii piskuke.*

N: *Teine variant on see, et me saame noori mõjutada selle koha pealt läbi isikliku eeskuju.*

N: *Meil on võimalik korraldada erinevate rahvuste esindajatega kohtumisi ja sellega me saame noorele efektiivsemalt infot anda ja ka suhtumist teistesse rahvustesse tolerantsemaks muuta.*

N: *Noortekeskus ei ole haridusasutus ja me ei saa siin konkreetselt mingit loengut pidama hakata, et ole nüüd tolerantne ja tee nii, aga me saame tuua seda teemat sisse projektides, kus me valime teemasid.*

N: *Seega võiks öelda, et meie vastutus seda asja teha peaks olema tunduvalt suurem, et me ei peaks ütleva, et kool peaks ka selle asja ära tegema. Mõne aja pärast tulebki mõni tüütu loeng neile juurde ja laste koolipäevad on juba lõpuks nii lõputult pikad, et minul tekib küsimus, kust läheb see piir? Kui alaealine võib töötada neli tundi, aga koolis võib ta olla koolipäeva pikkusega seitse tundi.*

N: *Noorsootöötaja mingi loenguga last küll tolerantsemaks ei tee, pigem oma suhtumisega. Nt noorsoovahetuses või mingi reaalse olukorraga, kus sa näitad, et selline suhtumine, kus sa ahistad kedagi sellepärast, et ta on mingist teisest riigist, on nõme, et vaata – ta on tegelikult päris tore inimene, pigem sellise suhtumisega on võimalik kõige efektiivsemalt infot noorele anda.*

Õpetajate arvates oleks sellega vaja rohkem tegeleda. Kooliprogrammis on inimõiguste teema käsitlemiseks ette nähtud väga vähe aega. Teoreetilised loengud muudavad õpilased passiivseteks vastuvõtjateks. Inimõiguste õpetamisel oleks vaja kasutada kvantitatiivsete viiside asemel kvalitatiivseid aktiivmeetodeid, see tähendab rollimänge, diskussioone,

rühmatöid, elavaid dialooge nii õppijate endi kui ka õpetajate ja õppijate vahel.

Respondentidel oli selle kohta piisavalt näiteid: N: *Noorte vaba aja sisustamiseks viia läbi näiteks inimõigusteteemalisi mängu või teha mingi seiklusrada või loodumäng. Sest kui kuivalt seda lahti seletada, lugeda, ei tule lapsed kaasa, ei hakka hästi arutama. Minu arust see verbaalne suhtlemisoskus õpilastel on üldse nõrgaks jäänud, või olla kirjutavad omas keeles, aga arutus – ei.*

N: *Nt inimõiguste erinevad alaliigid, oleks väga hea mingi teema, näiteks diskrimineerimine Eestis vms.*

N: *Väga hea on teha filmi või joonistusvõistlust ja kaasata sellega ühiskondlikke teemasid. Oluline on meie eeskuju noorele ja arutelu erinevatel ühiskondlikel teemadel.*

Õpetajate arvamus oli, et laste õigustest räägitakse rohkem kui kohustustest. Kooli kui ühiskonnamudeli eesmärgiks on inimesi ette valmistada reaalseks elusituatsioonideks, kus inimesel on nii õigused kui kohustused. Mõistes oma õiguste sisu läbi erinevatel eluetappidel, muutume passiivsetest vastuvõtjatest aktiivseteks ühiskonda mõjutavateks isikuteks, kellel on teadmised, tunnetus, võimelisus ja valmisolek täisväärtuslikuks elukestvaks arenguks.

N: *Kui lapsega probleemist rääkida, siis ta ütleb: "Aga mul on selleks õigus". Aga kohustused? Kohustus õppida, koolis käia on lapse teadmises nõrgemini välja tulnud. Nad ei taju, et kui on õigus haridusele, siis peame seda õigust kasutama. Lastel puuduvad elulised kogemused, praktiline seos.*

Koolikohustus tähendab, et õppimine on kooliealistel lastel õigusaktides kehtestatud ulatuses kohustuslik. Kooli peab minema laps, kes saab jooksva aasta 1. oktoobriks seitsmeaastaseks. Õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni (Paidre, Saarelaid 2000:57).

N: *Eriti kui lapsel on probleeme, sa hakkad temaga rääkima ja siis ta räägib, et mul on sellele õigus ja ma pean seda ja mul on õigus. Õigused on kõigil selged, aga kohustusi ei tea. Igal juhul võiks mõlemast poolest rääkida ja rääkida, halba see ei tee.*

Noorsootöötajate arvates on sama probleem märgatav noorte seas. Täiskasvanu peab vastutama nii oma tegude kui ka õppeprotsessi eest. Õppijale või noorele tihtipeale ei anta vabadust vastutada, ning juhul, kui tema inimõigused satuvad ohtu, rakendub taas harjumuspärane käitumine: ta ootab vastutust kelleltki teiselt. Inimõigused ja vastutus käivad käsikäes – inimõiguste teadvustamine loob vastutust. Vastutusest loobumisega jäetakse kasutamata isiklikud ressursid, millega kokkuvõttes raiskame ka niisuguse väikese riigi kui Eesti inimressursse ega saa rääkida ühiskonna jätkusuutlikust arengust.

N: *Noored teavad väga hästi oma õigusi, aga mitte oma kohustusi.*

Respondentide arvates võiks pakkuda koolitusi ka noorsootöötajatele, et nemadki saaksid end harida ja siis oma teadmisi edasi anda. Noorsootöötaja peab kursis olema, mis toimub Eestis ja maailmas, et ühiskonnas toimuvaid probleeme ja muutusi noorele inimesele vahendada.

N: *Ühiskonnas toimuvate probleemidega ja protsessidega toimetulek ja kursisolek, et see mida sa noortele annad, et sa tead ka tausta niiöelda.*

Et ühiskonnas eksisteerida, on vältimatuks eelduseks mõista inimõigusi ning seepärast on vaja erinevatel eluetappidel neid korduvalt teadvustada. Praktika näitab, et inimesed ei tea, millised on nende õigused. Seega ei mõisteta inimõiguste tähendust ega nende sisu. On kujunenud illusioon, et inimõigused on midagi kauget ja eemalseisvat ega tajuta, et need õigused puudutavad iga ühte (www.eihr.ee, Tamm. A, 23.03.2007).

Tõdeti, et tegelikult on noorsootöötajatel inimõigustest suhteliselt kesised teadmised, midagi küll teatakse, kuid ei teadvustata, mis need inimõigused konkreetselt on ja kuidas neid tõlgendada. Eestis on inimõiguste teema sihipäraselt lahti seletamata: tehakse küll inimõigustealaseid tegevusi, kuid ei arutleta ega kategoriseerita neid teadlikult, ei teadvustata.

N: *Ma arvan, et päris paljud noorsootöötajad oleksid vägagi segaduses, kui selline sõna kuskilt välja hüppaks.*

N: *Võib-olla ta esmapilgul mõjuks isegi negatiivsena natukene. Kui sa nagu ütled mingile massile, et meie prioriteet on inimõigused või täna räägime inimõigustest või meile tuleb külaline, kes räägib inimõigustest (...).*

N: *Me teeme neid asju, aga me jälle ei teavita noori, et tegelikult see teema, mis me täna käsitlesime jne, me ei seosta neid inimõigustega. Noorsoovahetused ja eesti-vene integratsiooni teema jne, et need kõik puudutavad inimõigusi ja kultuuridevahelisi erinevusi jne. Tihtilugu ka noorsootöötajad ise ei seosta sellega, et see, mida me räägime, on tegelikult üks inimõiguste osa või inimõiguste teema.*

Noorsootöötajad tegelevad pidevalt ja eesmärgistatult erinevate inimõigustealaste teemadega. On korraldatud mitmesuguseid mänge, mis selgitavad erinevaid selle valdkonna probleeme: soo ja palga vaheline seos; puuetega inimeste liikumisvabadus; filmiklippide tegemine vabalt valitud teemal; rahvuslik, nahavärvist ja välimusest tulenev diskrimineerimine; vanurite abistamise programm jne.

N: *Mis puudutab nt mees ja naine või vanuseline erinevus, töö ja saadav palk. Seda teemat me mängisime läbi noortega, kui me korraldasime ühe projekti raames töökasvatuskoolitust, mängisime nendega mängu, et nad said raha, vaatamata sellele, millised on tema töö tulemused ja hiljem arutasime läbi, et miks see nii oli, see võib igapäevaga elus juhtuda ja tegelikult see ei peaks niimoodi olema. Oleme kasutanud ka seda, et kuidas erinevate puudega inimestel on erinevad võimalused ja et panna siis inimesi läbi mängu seda tundma, et kui mul oleks selline puue ja kuidas selline asi tegelikult häirib minu kaasatagemist või liikumisvabadust. Kuidas minu puue tegelikult mind piirab ja mõttega, et nad mõtleksid selle peale ja võib olla muutub midagi tulevikus.*

N: *Meil tuli väike grupp kokku ja õpime kuidas filmi teha. Ja siis esimesena toimub nagu loengu vormis sissejuhatus ja siis mida noorem on, seda vähem ta viitsib kuulata mingit blaa-blaa juttu ja seda rohkem ta tahab nagu ise teha. Hea variant on lasta neil teha hästi lühike film, mingi ühe- või kaheminutiline film. Ja siis me oleme andnud mingeid sotsiaalseid teemasid, et lihtsalt üks asi on see, kuidas ta teeb selle filmi ära, ja teine asi, et hakkab mõtlema, kuidas seda teemat käsitleda. Aga ma tunnen, et lihtsalt, kui sa noortega vestled ja olles ise võimalikult avatud ja püüdes neid seeläbi avada läbi hea eeskuju, see on väga hea*

variant.

N: *Meie oleme näiteks korraldanud kultuuripäevi, lastele vanuses 6 – 13. Kus külalisteks olid väliskülalised erinevate rahvuste esindajad ja siis nagu selles interaktiivse suhtlemise abil siis leidsid ühise keele, kuigi tegelikult lapsed ei osanud üldse inglise keelt, aga nad ikkagi mingisuguste mängude ja tegevuste läbi. Hästi palju küsimusi oli: kust nad tulevad? Miks nad teise värviga on jne? Minu meelest oli ka üks selline väljund, kuidas õpetada lapsele või näidata lapsele, et on ka teisi inimesi ja nendesse peab suhtuma võrdselt.*

Sihipäraselt koostatakse lastele loovaid mängu, mis aitavad mõista erinevaid situatsioone. Samas mööndi ka tendentsi, mis Eestis valitseb: inimõigustega tegeletakse, kuid ei paigutata selle teema alla, ei teavitata sellest kedagi. Õpetajad töid näiteid tehtud tööst: oli rollimänge, vaadati pilte ja kommenteeriti, väideldi, arutleti ja kirjutati kirjandeid.

N: *(...) algklassides proovime seda teemat rohkem käsitleda piltide kaudu, oleme kogunud erinevaid pilte ja vaadanud, mis on sellel pildil valesti, just diskrimineerimise ja vägivalla kohta. Koostame küsimusi nende piltide põhjal, jutustame ja mängime rolle läbi, algklassiõpilased mängivad meelsasti rollimänge.*

Uue teemana tuli sisse alaealiste ja kasvatuskomisjonide ning lastekaitse töö.

N: *Alaealiste komisjonis võetakse lapse käest isegi allkiri, et ta on läbi lugenud oma õigused ja ka kohustused. Missugust teavet on tal õigus saada ja seda tuleb siis mõnikord selgitada, kui on väiksem algklassi laps. Selgitada talle, milles tal õigus on, teda julgustada, et ta ei kardaks ja ta teaks, et tal on õigus küsida vahel. Tuleb ikka selgitada.*

3.4. Olulisemad teemad inimõigustest noorsootöös

Olulisemate teemadena toodi välja kohustuste rõhutamine, tolerantsus ja sallivus, mis on praegu koolides ja õpilaste omavahelises käitumises eriti aktuaalsed. Suurt rõhku pandi soolisele ja rahvuslikule diskrimineerimisele. Hingelähedane teema oli laste õiguste eiramine ja lastekaitsetöö. Täiskasvanute üheks kaitsereaktsiooniks on mitte kõnelda õigustest, vaid rõhutada, et lapsel on palju kohustusi ja siis muuseas ka õigustest. Tähtsaks peeti ka puuetega inimeste liikumisvabadust ja teiste suhtumist erivajadustega inimestesse. Huvitav idee oli tähtsustada ebaolulisi detaile, sest mured saavadki alguse just pisiasjadest. Kõik nõustused üldise sotsiaalse süsteemi puudulikkusega.

N: *Kindlasti on väga hingelähedased teemad mees ja naine ehk siis sooline diskrimineerimine ja rahvustepõhine diskrimineerimine Eestis. Samas just see eestlane-venelane teemat on väga raske käsitleda, nendel teemadel pole õigeid ega valesid vastuseid, vaid lihtsalt mingisugused mõtted või hoiakud.*

N: *Noortekeskus diskrimineerib vene noori, ei anna talle võimalust, piiratakse inimõigusi, sest üks inimõigus on see, et emakeeles infot saada. Nad pigem rikuvad ise inimõigusi, sest nad õhutavad vene noori suhteliselt korralikult oma Eesti riigi vastu. Suvel olin ühel noorsoovahetusel ühe noorega, kes oli nagu Jehoova tunnistaja pesust läbi käinud, sest ta arvas tõesti, et Eestis diskrimineeritakse vene inimesi ja ta oli väga imestunud, miks tema sinna üldse kaasa võeti, sest tema on ju vene inimene. See oli ikka täiesti hämmastav, ta oli 14-aastane, vaatad otsa ja mõtled, et issand jumal. See on ikka täielik mõttetetus, mis toimub.*

N: *Inimestena oleme kõik erinevad, aga võrdsed, rääkimata lastest. Kõik ei saagi ühtemoodi*

mõelda ja ühtemoodi käituda. Kohati häirib see, et ühiskonnas on sotsiaalsed äärmused, hästi teravalt paistavad silma: homoseksualistid, neid rõhutatakse nagu muud polekski, see on hästi tähtis, kuigi on miljon pisiasja, millele tähelepanu pöörata. Las nad olla, küll nad rahunevad.

N: Ja teine külg on ka see, kuna olen kiriku liige, et lapsed on hästi vastu meelestatud usu ja usklike suhtes. Kui räägime usust ja Jumalast, siis on kohe vastureaktsioon, et see on nõme asi. Ma olen lastele julgenud öelda, et mina usun Jumalat, siis vaadatakse teise pilguga. Oleme loodud omanäolisteks ja samas olen ju inimene nagu kõik teised.

Lapse õigused on kirja pandud ÜRO lapse õiguste konventsioonis, mille võttis ÜRO Peaassamblee vastu 1989. aastal Lapse õiguste rõhutamine ja konventsiooni vastuvõtmine tingiski vajaduse kindlustada lapse õigused igapäevaelus, st luua vajalik arengukeskkond ja toimiv lapse õiguste kaitse süsteem ning tagada lapse põhi- ja erivajaduste rahuldamine perekonnas (www.eihr.ee, Tamm, A. 23.03.2007).

N: Tihtipeale ma olen tegelikult valmis sekkuma tänaval, bussis, kus iganes, kus ahistatakse lapsi seoses sellega, et nad on nõrgemal positsioonil ja siis kas lapsevanem lihtsalt karjub ta peale, kui teine on nutma kukkunud või haiget saanud.

N: Kui Muhumaalt lähevad ema või isa kuskile mandrile tööle või üldse välismaale tööle, siis noor peab ise hakkama saama.

N: Laps saab hommikul oma sotti kuni viissada kätte, ta teeb, mis ta tahab, ta läheb õhtul koju, ta saab oma järgmise päeva raha jälle kätte ja lapsevanemad ei pööra üldse tähelepanu. Sul võib see raha olla ja kodu, kus võivad vahendid ka olla, aga kui sul isa ja ema „ei näe“ oma last ja sul puudub nõ kasvatust ja hell hoolitsust, siis rikutakse peres just lapse inimõigusi.

N: Nt kuuldud lugusid lastekodudest, kus lastel puuduvad tingimused, neil on samamoodi õigus, mis sest, et nende vanemad on nad hüljanud, või mis iganes põhjusel nad seal on. Neil on samamoodi õigus, et nende kasvatajad või täiskasvanud suhtuksid neisse väärilt: kui lastekodulastel karistuseks päid kiilaks aetakse ja kasvatajatel keelatakse neid lapsi süllegi võtta, kui laps nutab, lapsi sildistatakse „rasketeks lasteks“ ja täiskasvanud ei soovi nendega tegeleda.

N: See mis meil Eestis praegu toimub, on ikka väga hull. Ma olen käinud koole vaatamas, ma õpin eripedagoogikat, ja me tulime tagasi niimoodi, et pooled ütlesid, et nad mitte kunagi ei taha, et sa ei taha seda näha lihtsalt. Pärast tegime tagasisidelehed ja inimesed joonistasid musti koridore ja musta värviga. Need lapsed on samasugused, nagu kõik need teised, kes on hoolitsevatest või vähem hoolitsevatest peredest, need lapsed on seal nagunii väga halvas seisus juba emotsionaalselt jne. Neil ei ole absoluutselt mingeid tingimusi loodud selleks, samamoodi arenguks võimalused. Neil on mingid arengupeetused või mingid probleemid, siis seda enam nad vajavad toetust, et nad saaksid ikkagi areneda mingil moel. See on oluline lapse inimõigus. Ma arvan, et Eesti riik ignoreerib neid inimõigusi.

N: Sama lugu on hüperaktiivsete lastega koolis, keda tegelikult keegi ei mõista, ja ma olen nagu üritanud üksikisikuna otsida abi ja suunata teda siis erinevate organisatsioonide või instantside poole, kes tegelikult peaksid teadma. See on see asi, mis mind alati liigutab, ka siis, kui ma ei ole tööl, ei täida töökohustusi.

3.5. Inimõigustest tulenev usuvabadus tänases Eestis

2000. aasta rahvaloendus Eestis näitas, et 30% üle 15 aasta vanustest elanikest määratleb ennast mõne usulise ühenduse pooldajaks. Suurima rühma moodustavad kristlased (ligikaudu 98% elanikest), kelle seas on esikohal luterliku traditsiooni järgijad, teisel kohal õigeusklikud ning seejärel baptistid (Eesti Kirik nr 11, Ringo Ringvee, 14.03.07).

Eestis, eriti eestlaste religioosses keeles on sõna *usklik* negatiivse varjundiga või isegi tabusõna. Eestlased võib jagada kolme rühma: mitteusklikud, usklikud ja ebalejad. Oluline mõjur, miks Eestis on mitteusklike osatähtsus nii suur, on möödunud nõukogude perioodi taak, kui ametlik ideoloogia oli ateistlik. Viimasest ajast on juurdunud ka müüt, mis on tänaseni suuresti elav, kus uskliku sünonüümiks on *ullike* või *usufanaatik* (Altnurme 2004:15).

N: *Noorsootöötajate arvates on usk eestlase jaoks püha ja puutumatu ja eesti inimesel ei ole kombeks sellest eriti rääkida ega teistega jagada.*

N: *Kui keegi kuskil kuulutab teemal, et neil on erilised õigused või neil on eriline usk, siis võib olla nad ei olegi nii usklikud. Kui ta väga tahab vastu rinda taguda ja ütleb, et ma olen Jehoova kuulutaja ja ma pean kuulutama, siis vaadatakse pigem selle peale imelikult.*

Noorsootöötajad leidsid, et noored tahavad religioossetel teemadel arutleda, kuid üldine suhtumine on negatiivse varjundiga. Leiti, et noorsoovahetustes suhtlevad noored erinevatest kultuuridest pärit inimestega, aga noored peaksid olema sallivamad. Ühiselt jõuti seisukohale, et selle põhjuseks võivad olla noorte endi kesised teadmised erinevatest religioonidest. Teisest kultuurist pärit noorega kohtumisel ja pikemal suhtlemisel võivad lüüa kõikuma noore eelarvamused, stereotüübid ja oletused. Vaatamata erinevale taustale ja kogemustele, avastavad noored sarnasusi, mis neil on oma tulevikulootustes ja -püüdlustes.

N: *Tudengite iga koosviibimine või olemine lõpeb usu teemal. Eestis on päris palju ateiste ja ateistid räägivad sel teemal üldse kõige rohkem.*

N: *Rahvusvaheline noorsootöö annab noorele võimaluse mõista, et erineva rahvusega inimesed on erinevat usku. Näiteks kui meil on grupis noor, kes on samuti teatud usu esindaja, kes palvetab viis korda päevas. Et kuidas suhtute? Eestlaste arvamus oli, et see segaks gruppi ja nad parema meelega ei võtaks oma gruppi sellist inimest. See näide aga näitab meie mittetolerantset suhtumist.*

N: *Mul on olnud kogemusi, kokkupuuteid sellega, et noored on tulnud ja küsinud, et meie oleme noorteühendus ja teeme üritusi kristlikel teemadel. Mis on see vahe, segadus religioonis, mis on usk, mis on religioon? Miks on katolikud, baptistid, islam, budistid? Mis kogu see käm-jäm on? Lihtsalt olen pidanud selgeks tegema.*

N: *Ühiskonnaõpetuse tunnis religiooni teemat käsitledes me räägime erinevatest usunditest ja sellest, millised on õpilaste suhtumine usku. Need on küllaltki hukkamõistvad ja sallimatud.*

Kunagi oli pühapäevakool, seal küll lapsed käisid, ka praegu käivad. Kunagi oli heade mõtete ring, seal käidi hea meelega.

Oluliseks peeti asjaolu, et tänapäeva noored ei näita üles tolerantset suhtumist ja seetõttu tunnevad usklikud end diskrimineeritult.

N: *Meie õpilastel on suured probleemid koolis: usklikke mõnitatakse avalikult ja sama erivajadustega laste puhul.*

N: *Juhtusime noortega seikluskasvatustalagrisse, mida korraldas kristlik ühing ja seal oli see usk käega katsutav: palvetena, toidupalvetena või mis iganes. Mina kui noorsootõtaja suhtusin tolerantset ja mul ei olnud probleemi seda kõike kaasa teha, vaatamata sellele, et see ei ole võib olla see, mida ma ise teeks. Aga eesti noored olid nagu suht võõristavad selle suhtes ja just see pealesurumise asi, miks ma pean tegema midagi, mis ei ole minu. Samas saime sel teemal rääkida ja arutleda, loodan, et nende tolerantset natukene kasvas selle teema suhtes. Tegelikult oli väga tore laager, mis sest, et kristlik. Samas on meil kõigil võimalus teha koostööd erinevate kirikuorganisatsioonidega, me puutume nendega kokku, me ei väldi neid.*

N: *Kindlasti on võimalik leida mänge, kus saab anda noortele rollid ja panna nad erinevatesse, kas siis usulistesse paikadesse või gruppidesse, kus pead sa valima erineva religiooni: nt oled ateist ja valid mingi usu või oled budist ja valid kristluse jne. See peab olema loomulik ja sobima üritusse, keskkonda. See on sisetunde küsimus, igati vastavalt oma võimetele teab, kuidas ta saab seda noorsootöös ära kasutada.*

Kristliku noorteühenduse GOING UP-i meeskond leidis, et noortele tuleb rääkida oma kogemustest. Aga noortel on ka oma vaated, teadmised ja kogemused, noorsootõtajaga saab ta neid jagada ja arutleda. Kui noored on valmis jagama meiega oma kogemusi, räägivad nad samal ajal meile ka midagi oma tulevikupüüdlustest.

N: *Noortega töötades on just see, et erinevad teemad kristlikust vaatest. Me ei ütle, mis on õige. Igati tunneb, mis on õige, kui ta annab endale seda tunnetada. Kõik arvavad, et kristlased ütlevad, mis on õige, peavad seda tegema, kaitsma oma territooriumi. Inimesed võivad vaielda piasjade üle, aga nad ei vaidle selle üle, kuidas elu toimub, mis sind muudab. Meie õnn on inimeste elu paremaks teha ja nad näevad seda läbi religiooni, läbi Jumala, läbi isikliku suhte Jeesusega, ükskõik kuidas seda kutsuda. Ja siis sa ei pea selle üle enam vaidlema. Inimene ütleb, et see töötab minu jaoks ja võib töötada kõigi jaoks. Oli aeg, kus me ütlesime, et nii peab uskuma – see ei tööta.*

Kõik respondendid olid nõus sellega, et väga aktuaalne teema on religiooniõpetus koolides ja vastuargumendid sellele, samuti usuvabaduse piiramine. Eestis üldiselt ei soovita koolis usuõpetust, vaid religiooniõpetust, ja seda peamiselt hirmu tõttu usku pööramise ja fanatismi ees (Altnurme 2004:15). Noorsootõtajad arvasid, et olulisemaks mõjuriks, miks religiooniõpetust ei taheta õpetada, on meedia. Sest seal on religioonist juttu enamasti vaid seoses negatiivsete või skandaalsete intsidentidega.

N: *Kui nagu ütleme, et koolides üritatakse luua nagu tolerantset situatsiooni, siis hetkel religiooniõpetusega mingid tüübid kukuvad karjuma. Et see on mingi ühe usu propageerimine, kui nad ei tea sellest mitte midagi.*

N: *Eestis on väga tõsine probleem selles, et inimesed nagu täiega kardavad religiooni, usuõpetust nagu mingi nõuka aja igand vist. Et kõik tuleb jumala eest endast eemale lükata, muidu saavad meist usuhullud. Eesti riigis ei ole selle asjaga kõik korras. Järelikult inimesed on väga tundlikud selle suhtes erinevatel põhjustel. Võib olla on meedia selles aitand kaasa.*

N: *Meedia ongi selle mulli tekitanud. Need inimesed, kes lõugavad ajalehtedes, et see on usku pööramine, pole esiteks seda programmi läbinud. Kõiges on süüdi meedia.*

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli kirjeldada noortega töötavate inimeste arvamusi inimõiguste ja usuvabaduse teema aktuaalsusest Eestis ning seoseid inimõiguste rakendusest noorsootöö praktikas. Uurimuses keskenduti küsimustele, kuidas tõlgendavad noortega töötajad inimõigusi; kas ja kuidas rakendavad noortega töötavad inimesed inimõigusi oma töös ning kuidas noortega tegutsevad inimesed tõlgendavad inimõigustest tulenevat usuvabadust tänases Eestis.

Sõnaga *inimõigused* seostame enamasti abstraktseid mõisteid. Nende tähendus võib olla kui tahes õilis, aga ometi jääb nende missioon tavainimesele kaugeks ja rakendus arusaamatuks. Inimõiguste teema tundub olevat aktuaalne – kõik teavad ning räägivad sellest midagi. Aga kui palju me tegelikult teadvustame inimõiguste taga peituvat, kas see mõjutab ka meie igapäeva elu või oleme juba harjunud, et teatud õigused on nii loomulikuks muutunud, et me ei pööra neile enam tähelepanu?

Käesolevas lõputöös kasutati kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Uurimuse andmeteks olid noortega töötavate inimeste isiklikud kogemused ja tõlgendused ning infokogumise meetodiks valis autor fookusgrupi intervjuerimise.

Valimi moodustasid noortega tegelevad inimesed üle Eesti (nt Tallinn, Harjumaa, Tartu linn ja vallad, Muhumaa, Mustvee, Jõgevamaa): noorsootöötajad omavalitsustest, noortekeskustest, organisatsioonidest, kogudustest; üldhariduskoolide õpetajad.

Valimi suuruseks oli 41 intervjueritavat. Valimi moodustamisel lähtus autor printsibist, et esindatud oleksid võimalikult erisugused noorsootöö valdkonnad (üldhariduskoolid, noorsoo-organisatsioonid, kristlikud noorsootöö kogudused). Valimis on esindatud põhiliselt eesti keelt kõnelevad noorsootöötajad ja noortega tegelevad inimesed vanuses 19–45 aastat.

Antud uurimusest tulenevad autori arvates järgmised olulised järeldused.

- Inimõiguste mõistega seostus elamisväärtus elu ja kõikidele inimestele peavad olema tagatud nende õigused, nagu õigus turvalisusele, kodule, haridusele, tervisele, tööle, arstiabile jne.
- Noorel on õigus oma arvamusele, sõnavabadusele, aga pahatihti ei võeta noori kuulda. Neile antakse küll võimalus rääkida, ent nad ei jõua sellega mitte kuskile.
- Palju haridust puudutavaid otsuseid tehakse vastavalt sellele, milline on pere majanduslik olukord. Seega ei saa noor inimene valida seda, mida ta tegelikult tahaks.

- Inimõigustest ollakse vähe teadlikud.
- Ilmnes, et noorsootöötajad vajaksid täiendavaid teadmisi inimõigustest üldse ja täpsemalt noorte õigustest, et teadvustada neile õigustega kaasnevaid kohustusi.
- Et passiivsetest vastuvõtjatest kujuneksid aktiivsed ja teadlikud mõtlejad, peab noorele inimõigusi teada andma kvalitatiivsete aktiivmeetoditega, milleks on diskussioonid, rollimängud, rühmatööd jm.
- Lapsel on õigus kodule, armastusele ja arengule. Ometi ei suuda oma kohustust täita kõik lapsevanemad, kellel lasub suur vastutus. Täiskasvanud ei teadvusta, et lapse õigused on ühtlasi inimõigused, ning rõhutavad lapse kohustusi, kõnelemata tema õiguste sisust. Kodu peaks lapsi muutma tolerantsemaks.
- Koolielus hakkab silma sotsiaalse kihistumise probleem; sallimatusest ja ebavõrdsusest kasvavad välja vägivallaprobleemid nii kodus kui koolis. Koolivägivald näitab Eestis süvenemise tendentsi.
- Õigused ja kohustused ei ole tasakaalus: teatakse küll õigustest, aga ei räägita kohustustest. Olulisem on õiguste ja kohustuste sisuline tähendus ja nende mõistmine, mitte deklaratiivsed teadmised.
- Puuetega inimeste õigused on piiratud, eriti nende liikumisvabadus. Erivajadustega inimesi sildistatakse ja neisse suhtutakse eelarvamusega.
- Eestis on praegu eriti aktuaalne eestlaste ja venelaste teema. Siiani pole leitud vastuseid, millised oleksid need *pehmed meetodid*, mis aitaks venelastel paremini Eesti ühiskonda sulanduda.
- Diskrimineerimine ei ole ainult ebavõrdset kohtlemist kogeva väikese rühma probleem, vaid puudutab vähem või rohkem kõiki ümbritsevaid inimesi – kodus, koolis, tööl.
- Vene kogukonna kaasamiseks noortekeskustesse on oluline edastada informatsiooni nende emakeeles.
- Eestis on uskmata osatähtsus suur, ateistidele on uskliku sünonüümiks *ullike* või *usufanaatik*.
- Usklikesse noortesse suhtutakse diskrimineerivalt, neid mõnitatakse nende usu või veendumuste pärast.
- Religiooniõpetust on kooli vaja, et tunda oma kultuurilugu ja suhelda teiste kultuuride esindajatega.
- Olulisemaks mõjuteguriks, miks religiooniõpetust ei pooldata, peeti meediat.
- Noortel on erinevatest religioonidest kesised teadmised. Teisest kultuurist pärit

noorega kohtumisel on meie noortel vaja sallivamat suhtumist ning teada tema kultuuri- ja usutausta.

- Noorte kogemusi tuleb kuulata ja jagada neid noorsootöötaja kogemustega.
- Teiste õiguste aktsepteerimist ja tolerantsemat suhtumist saab noorsootöötaja edasi anda oma isikliku eeskujuga ja väärtuste kuulutamiseega.
- Teadmatuse inimõigustest on põhjustanud ka riik, kes pole kuulutanud välja mingeid prioriteete ega neist ka selgelt rääkinud.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Altnurme, L. (2004).** *Mitut usku Eesti: Valik usundiloolisi uurimusi.* Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Crawford, J. (1988).** „*The Rights of People: Some Conclusions*“. Oxford: Clarendon Press.
- Creswell, J. W. (1998).** *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions.* London: Sage Publications.
- Drzewicki, K. (2001).** *Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse.* Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. Õigustõlkebüroo Interlex.
- Eesti entsüklopeedia. (1998).** 10. kd. Tallinn.
- Enn, Ü.(Ed). (2003).** *T-Kit käsiraamat: Sotsiaalne kaasatus.* Strasbourg: Euroopa Nõukogu kirjastus.
- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. (2005).** Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalitus. Tallinn.
- Frykman, J.; Gilje, N. (2003).** *Being There: New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture.* Lund: Nordic Academic Press.
- Hazak, G. (2002).** *Inimõigused I.* Tallinna Ülikool. Humanitaar- ja Sotsiaalteaduste Instituut.
- Haruoja, M. (1996).** *Inimõigused.* Tallinn, ÜRO Arenguprogramm Eestis.
- Hersch, J. (1986).** „*Human Rights in Western Thoughts*“. Paris: UNESCO.
- Krueger, R.A. (1998).** „*Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research*“, Newbury Park: Sage.
- Kalmet, T. (2006).** *Universaalsed õigused multireligioosses maailmas: rahvusvaheliste ja islami normide konflikt ning dialoogiotsingud.* Akadeemia Nord, OÜ Infotrukk.
- Kiviorg, M. (2004).** *Rahvusvaheline õigus: Loengud.* Kirjastus Juura.
- Luts, M. (1997).** *Õigusfilosoofia I.* Juura, Õigusteabe AS. Tallinna Raamatukogu.
- Maruste, R. (1993).** *Inimõigused ja ausa õigusemõistmise põhimõtted.* Juura, Õigusteabe AS. Tallinn.
- Maruste, R. (2001).** *Sõnavabadus ja selle piirid.* Juridica. TÜ Õigusteaduskonna ajakiri, IX aastakäik. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn.
- Merrills, J.G. (2001).** *Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse.* Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. Õigustõlkebüroo Interlex.
- Narits, R. (2002).** *Õiguse entsüklopeedia. 2. täiendatud trükk.* Juura, Õigusteabe AS. Tallinn.
- Nowak, M. (2001).** *Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse.* Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. Õigustõlkebüroo Interlex.
- Paidre, A.; Saarelaid, M. (2000).** *Eesti noorsooraport.* EV Haridusministeerium. Euroopa Nõukogu. Folger Art Trükikoda.
- Piechowiak, M. (2001).** *Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse.* Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. Õigustõlkebüroo Interlex.
- Rosas, A.;Scheinin, M. (2001).** *Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse.* Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. Õigustõlkebüroo Interlex.
- Soomer, D. (Ed). (2003).** *T-Kit käsiraamat: Euroopa kodanikuks olemine.* Strasbourg: Euroopa Nõukogu kirjastus.
- Strauss, A.;Corbin, J. (1990).** *Basics of Qualitative Research.* Sage Publications.
- Strömpl, J. (2004).** *Kvalitatiivsete meetodite kasutamise võimalustest sotsiaaltöö uurimisel. //Sotsiaaltöö 2/2004.*
- Triggs, G. (1988).** „*The Rights of People“ and Individual Rights: Conflict or Harmony?*“. Oxford: Clarendon Press.
- Uibopuu, H.J. (2000).** *Inimõiguste rahvusvaheline kaitse.* Juura, Õigusteabe AS. Tallinna

Raamatutrükikoda.

Värk, R. (2005). *Sissejuhatus rahvusvahelisse õigusse*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Ajalehed

Eesti Kirik (2007). Nr 10. "Eesti religioosne maastik" I osa, Ringo Ringvee 07.03.2007.

Eesti Kirik (2007). Nr 11. "Eesti religioosne maastik" II osa, Ringo Ringvee 14.03.2007

Internetist saadud materjalid

Eesti Inimõiguste Instituudi kodulehekül

(<http://www.eihr.ee/Est/ProjEst.html>, *Ülevaade inimõiguste olukorrast Eestis 2005. aastal*, lk.10, 14.02.07).

(<http://www.eihr.ee/Est/seminar7.html>, *Lapse õiguste väärtustamine läbi inimõigustealaste teadmiste*. Tamm, A. 23.03.2007).

Euroopa Liidu kodulehekül (<http://www.stop-discrimination.info/50.0.html#542>, 23.02.2007).

Euroopa Noored büroo kodulehekül

(http://euroopa.noored.ee/inimoigused/files/inimoigused_12122006.pdf. 19.12.2006)

Juridica kodulehekül

(http://www.juridica.ee/doc_et.php?document=et/doc/2003/Inim%C3%B5igused%20ja%20nende%20kaitse%20Euroopas/54924.ART.0.pub.php, 24.03.2007);

Religiooniõpetuse kodulehekül (http://www.religiooniopetus.ee/index_files/info.htm, 07.03.2007).

Sotsiaalministeeriumi kodulehekül

([http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20061/\\$file/toimetised_20061.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20061/$file/toimetised_20061.pdf), 23.03.2007).

Viini deklaratsioon

(<http://www.tamilnation.org/humanrights/instruments/vienna.htm#Part%20I%20->,19.12.2006).

Seadused

Kirikute ja koguduste seadus, RT 2002, 24, 135 – jõust. 01.07.2002.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, RT I 2004, 30, 2006 – jõust.07.05.2004.